

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 5 lutego 2025 r.

Poz. 1154

UCHWAŁA NR XII/82/2025 RADY MIEJSKIEJ W GRODZISKU WIELKOPOLSKIM

z dnia 30 stycznia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Grodzisk Wielkopolski na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465), oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292), Rada Miejska Grodziska Wielkopolskim uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Grodzisk Wielkopolski na lata 2025-2028, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Grodziska Wielkopolskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
(-) Anna Koza

*Załącznik nr 1 do Uchwały nr XII/82/2025
Rady Miejskiej w Grodzisku Wielkopolskim
z dnia 30 stycznia 2025r.*

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI NA LATA 2025-2028
DLA GMINY GRODZISK
WIELKOPOLSKI**

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ	18
4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW	20
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	24
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	38
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	92
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	94
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	100
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	101
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	102
12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GRODZISK WLKP.	103

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Grodzisk Wielkopolski na lata 2025 – 2028” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

- minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
  - 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
  - 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
  - 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
  - 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
  - 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
  - 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
  - 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
  - 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - Uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dniem 18 maja 2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2,

ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych

obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed

wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
- 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta

przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do

rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- o krajobrazami kulturowymi,
- o układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- o dziełami architektury i budownictwa,
- o dziełami budownictwa obronnego,
- o obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- o cmentarzami,
- o parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- o miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2024 w całym kraju było 129 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej

i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBOW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju

w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;

- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjności polskiej przestrzeni. Dbałość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMИ WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWODZKIM

WOJEWODZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWODZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024, przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022r., poz. 58), następnie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Program ten jest aktualizacją i kontynuacją Programu opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego, opracowanego na lata 2017- 2020.

Program, zawiera szereg informacji, których źródłem jest Raport o stanie zabytków na terenie województwa wielkopolskiego oraz precyzuje założenia ochrony zabytków. Podobnie jak w poprzednich perspektywach podstawowym zadaniem programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie, omówione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne

województwa wielkopolskiego. Szeroko opisane zostały zabytki będące pod administracją wojewódzką. Nie ma wśród nich zabytków z terenu gminy.

Jako cel główny uznano założenie, że Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. W programie, wyznaczono też pięć celów szczegółowych wraz z zadaniami, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych
3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO 2030 ROKU

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r., opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Jest to aktualizacja Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. W Strategii wskazuje się na nowy model rozwoju regionalnego, zwany modelem funkcjonalnym. Ma on

przyczynić się do zrównoważonego rozwoju naszego województwa i opowiadać na zidentyfikowane wyzwania, które stoją przed Wielkopolską w najbliższym czasie. Został on tak zaprojektowany aby zapewnić społecznie, gospodarczo i terytorialnie zrównoważony rozwój naszego województwa. Dzięki niemu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich obszarów województwa.

Wg Wizji Strategii Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.

Cel generalny strategii opiera się na wskazanej Wizji. Dla celu generalnego ustalono cztery cele strategiczne, wraz z jedenastoma celami operacyjnymi. W przeciwieństwie do poprzedniej perspektywy strategii brak tu zapisów bezpośrednio powiązanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Jedynie cel 2.3 podkreśla znaczenie kultury w życiu społecznym Wielkopolan, w tym szlaków turystyki kulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Wspomniane jest też znaczenie obiektów zabytkowych dla poprawy jakości życia na obszarach wiejskich.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

W dniu 25 marca 2019 r. Uchwałą Nr V/70/19, Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania. Uchwałę opublikowano w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego 2019, poz. 4021).

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu, w tym dla miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Plan określa model rozwoju

przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

W treści programu podkreślono, że ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego jest szczególnie ważnym elementem polityki przestrzennej województwa. W rozdziale o kulturze i dziedzictwie narodowym, omówiono zagadnienie tożsamości regionalnej, dziedzictwa archeologicznego, zabytków i parków. W celu realizacji założeń szczególną uwagę zwrócono na następujące działania:

- 1) zwiększenie nakładów finansowych na ochronę zasobów kulturowych.
- 2) prowadzenie stałych nadzorów nad rejestrem zabytków i udostępnienie jego wersji elektronicznej.
- 3) prowadzenie badań w obrębie zabytków we wszystkich dziedzinach nauki.
- 4) wykorzystanie zabytków i wiedzy o nich dla celów turystycznych oraz dla promocji regionu.
- 5) podnoszenie wartości usług turystycznych poprzez „wykorzystanie” zabytków dla podniesienia atrakcyjności oferty.

AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWODZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego to dokument uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 27 marca 2023r. (Uchwała Nr LI/1000/23 w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego). Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Należy pamiętać, że obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu, jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu.

Zgodnie z treścią audytu na terenie gminy zlokalizowano dwa krajobrazy priorytetowe:

- Krajobraz Miasta Grodziska Wielkopolskiego (ID 1380) - złożona struktura, składająca się z odrębnych elementów posiadających swój własny układ przestrzenny i indywidualną formę zabudowy – powierzchnia 615 ha.
- Krajobraz wsi Ptaszkowo (ID 1084) - składa się z dwóch części: wsi o walorach kulturowych (strefa A) – gdzie znajduje się zespół folwarczny wraz z przynależnym parkiem oraz zabytkowymi obiektami sakralnymi, usługowymi oraz mieszkalnymi a także wsi lokacyjnej – powierzchnia 64 ha.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GRODZISKIEGO

Na rok 2024 powiat grodziski nie posiada powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Studium zostało uchwalone przez Radę Miejską uchwałą nr XLII/268/2002 z dnia 19 września 2002 r.

W rozdziale III " Diagnoza stanu istniejącego" pkt. 4 pt. „Środowisko kulturowe” scharakteryzowano środowisko kulturowe miasta i gminy oraz stan zachowania zasobów osadnictwa pradziejowego i historycznego. Zaprezentowano pełną ewidencję obiektów objętych ochroną konserwatorską, zarówno wpisanych do rejestru Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (chronionych prawnie), znajdujących się w Grąblewie Grodzisku Wielkopolskim, Kąkolewie, Piaskach, Ptaszkowie i Woźnikach (część A) jak i pozostałych nie wpisanych do rejestru zabytków szczególnie cennych kulturowo (część B). Przedstawiono także obszary ochrony konserwatorskiej związane z zasobami archeologicznymi gminy (C).

W rozdziale IV pt. „Uwarunkowania rozwoju gminy” za podstawę ustalania kierunków w jakich może rozwijać się gmina są między innymi uwarunkowania

wynikające z istniejącego zainwestowania, ze stanu i ochrony środowiska przyrodniczego oraz obowiązku ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych.

W pkt. 1. („Uwarunkowania rozwoju gminy wynikające z dotychczasowego zainwestowania terenów”) stwierdzono że:

- nienaruszalna jest struktura funkcjonalno- przestrzenna miasta
- na terenach wiejskich bezwzględnie utrzymania wymagają istniejące wsie z historycznie ukształtowaną zabudową koncentrującą się wokół zespołów pałacowych, dworskich czy folwarcznych objętych ochroną konserwatorską

W pkt. 3. („Uwarunkowania rozwoju gminy wynikające ze stanu i ochrony środowiska przyrodniczego”), stwierdzono, że szczegółowego potraktowania ze względu na walory środowiska przyrodniczego wymagają m.in. projektowane obszary chronionego krajobrazu.

W pkt.4. („Uwarunkowania rozwoju gminy wynikające z ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych”) stwierdzono że zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią trwałe i istotny element struktury funkcjonalno- przestrzennej gminy. Za tereny o największym znaczeniu dla rozwoju gminy uznano te, które są atrakcyjne krajobrazowo i dodatkowo wzbogacone są o zasoby kulturowe, na których można rozwijać m.in. turystykę (zachodnia część gminy). Mniejszą szansę w rozwoju dają natomiast gminie obszary bogate w zasoby dziedzictwa kulturowego, ale położone na płaskim obszarze rolniczym, gdzie można spodziewać się tylko niewielkiego ruchu turystycznego (turystów zainteresowanych wyłącznie historią lub historią sztuki)

Zauważono także szereg problemów utrudniających swobodne gospodarowanie w obrębie zabytków lub ich otoczenia wynikających z konieczności ich ochrony. Problemy te dotyczą właścicieli i użytkowników obiektów objętych ochroną (konieczność uzgadniania lub opiniowania wszelkich zmian z WWKZ) oraz Urzędu Miejskiego wynikających z obowiązku uwzględniania wytycznych konserwatorskich przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, a także na obszarach ochrony archeologiczno- konserwatorskiej, na których podjęcie jakichkolwiek inwestycji związanych z pracami ziemnymi musi być uzgodnione z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych.

Założono także, że na terenie miasta i gminy nie planuje się radykalnych przekształceń funkcjonalno-przestrzennych, które stanowiłyby szczególne zagrożenie dla zasobów dziedzictwa kulturowego.

Uznano, że największym zagrożeniem może być brak świadomości społeczeństwa odnośnie potrzeby chronienia tych zasobów i brak środków finansowych na utrzymanie ich na odpowiednim poziomie.

W pkt. 5 („Społeczne i gospodarcze uwarunkowania rozwoju gminy”) zauważono że problemem może być restauracja zabudowy w śródmieściu, w której znaczny udział stanowią obiekty objęte ochroną konserwatorską, uniemożliwiająca wyburzenie budynków i postawienie nowych.

W rozdziale V pt. „Kierunki rozwoju przestrzennego gminy” w pkt.1 wśród celów rozwoju gminy wymieniono „zachowanie i podniesienie walorów istniejącego środowiska kulturowego”

W pkt.2 („Podział przestrzeni gminy”), wśród obszarów wyłączonych spod zabudowy, objętych różnymi formami ochrony wymieniono parki podworskie.

W pkt.3 („Kierunki ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego”), przy określaniu zasad ochrony środowiska przyrodniczego i kierunków kształtowaniu krajobrazu założono:

- zachowanie 22 pojedynczych gatunków drzew znajdujących się w rejestrze WKP oraz 58 drzew uznanych za pomniki przyrody, 3 grupy drzew i 1 aleję
- zachowanie 2 zabytkowych parków w Grodzisku Wielkopolskim i Ptaszkowie, wpisanych do rejestru zabytków oraz 2 parków nie posiadających ewidencji w Lulinie i Lasówkach.

W pkt. 5 („Zasady ochrony dóbr kultury”), przyjęto między innymi następujące założenia:

- podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla przyszłych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa (ustawa o ochronie dóbr kultury z dnia 15.02.1962 r.)

- systematyczną weryfikację gminnych zasobów zabytków na podstawie danych od WKZ i Archeologa Wojewódzkiego
- obowiązkowe (określone ustawą o ochronie dóbr kultury i muzeach) uzgadnianie przez właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru zabytków z WKZ wszelkich zmian w zakresie funkcji, formy i detali architektonicznych, wystroju wnętrza itp., natomiast właścicieli i użytkowników cennych kulturowo obiektów objętych ochroną zobowiązuje do zasięgnięcia opinii WKZ w zakresie ww. zmian
- obowiązek dla Gminy Grodzisk Wielkopolski uwzględniania wytycznych konserwatorskich przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu dla obiektów objętych ochroną lub będących w ich sąsiedztwie, o ile zagospodarowanie to może w jakikolwiek sposób naruszyć wartość obiektów chronionych
- Urząd Miejski szczególną troską otacza miejsca pamięci narodowej i nieczynne cmentarze poprzez: sprzątanie ich otoczenia, odnawianie tablic informacyjnych, remonty dróg dojazdowych itp., a w odniesieniu do obiektów zabytkowych, których nie jest właścicielem zobowiązany jest wymusić (odpowiednimi przepisami prawa lokalnego) przynajmniej utrzymanie porządku i czystości w bezpośrednim sąsiedztwie.
- w zakresie ochrony krajobrazu działania gminy sprowadzają się do przestrzegania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i studium

W pkt. 7 („Kierunki i zasady rozwoju infrastruktury technicznej”) planuje się między innymi:

- w zakresie dróg wojewódzkich obejście zachodnie miasta Grodzisk Wielkopolski i północne w ciągu drogi wojewódzkiej nr 308 Nowy Tomyśl-Grodzisk Wlkp.
- w zakresie odprowadzenia ścieków projektuje się powstanie 3 oczyszczalni ścieków w Kąkolewie, Ptazkowie i Woźnikach.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Grodzisk Wielkopolski to miasto zlokalizowane w miejsko – wiejskiej Gminie Grodzisk Wielkopolski, w zachodniej części województwa wielkopolskiego, w północnej części powiatu grodziskiego. Gmina Grodzisk Wlkp. graniczy z 5 gminami województwa wielkopolskiego należącymi do 2 powiatów: od południa i południowego – zachodu jest to Gmina Rakoniewice, od południa i południowego – wschodu Gmina Kamieniec, od wschodu natomiast Gmina Granowo – powiat grodziski, od zachodu i północnego – zachodu Gmina Nowy Tomyśl, od północy i północnego – wschodu Gmina Opalenica – powiat nowotomyski.

Powierzchnia gminy wynosi 134,5 km², z czego miasto Grodzisk Wielkopolski zajmuje powierzchnię ok. 6,4 km². Liczba ludności wg stanu na koniec roku 2023 wynosiła 19 487 osób, z czego miasto zamieszkuje 14 180 osób a pozostałą część gminy – 5 307 osób. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 150 osób na 1 km². W skład gminy wchodzi 24 miejscowości, podzielone na 17 sołectw: Albertowsko, Borzysław, Biała Wieś, Chrustowo, Czarna Wieś, Grąblewo, Kąkolewo, Kobylniki, Kurowo, Lasówki, Ptaszkowo, Rojewo, Słocin, Snowidowo, Sworzyce, Woźniki, Zdrój.

Przez teren gminy przechodzą dwa główne ciągi komunikacyjne – droga krajowa nr 32 oraz droga wojewódzka nr 308. Droga nr 32 w Stęszewie (w odległości ok. 24 km na północny – zachód od Grodziska) łączy się z drogą krajową nr 5 Poznań – Wrocław, a w odległości ok. 65 km na południowy – zachód – z drogą krajową nr 3 Świnoujście – Jakuszyce. Uzupełnieniem sieci dróg są drogi powiatowe i gminne.

Zgodnie z regionalizacją Polski, Miasto i Gmina Grodzisk Wielkopolski położone jest w mezoregionie Pojezierza Poznańskiego, będącego fragmentem makroregionu Pojezierza Wielkopolsko – Kujawskiego. Pojezierze Poznańskie jest rozległą wysoczyzną od północy graniczącą z Obornicką Doliną Warty, od wschodu – z Poznańskim Przełomem Warty, od południa – z Doliną Środkowej Obry, będącą fragmentem Pradoliny Warciańsko – Odrzańskiej. Ze względu na duże zróżnicowanie

mezoregionu podzielony został na mikroregiony. Miasto i Gmina Grodzisk położona jest w obrębie 3 z 8 mikroregionów Pojezierza Poznańskiego:

- Równiny Nowotomyskiej,
- Wału Lwówecko-Rakoniewickiego,
- Równiny Opalenickiej.

Do naturalnych zespołów roślinnych występujących na terenie Miasta i Gminy należą lasy. Gmina Grodzisk Wielkopolski leży w obrębie Krainy Wielkopolsko - Pomorskiej i dzielnicy Wielkopolsko - Kujawskiej. Dzielnica ta charakteryzuje się warunkami sprzyjającymi rozwojowi borów sosnowych świeżych z domieszką gatunków liściastych: dębu, buku i grabu. Grunty pod lasami oraz tereny zadrzewione i zakrzewione zajmują około 30,5% powierzchni gminy, przy średniej dla województwa wielkopolskiego wynoszącej 25,2%.

W rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody znajdują się 23 pojedyncze okazy drzew oraz jedna aleja lip szerokolistnych w Grodzisku Wlkp. przy ulicy Garbary. Drzewa pomnikowe występują w miejscowościach:

- Grodzisk Wlkp. – klon, jawor, buk zwyczajny, 2 jesiony wyniosłe 2 lipy szerokolistne, kasztanowiec zwyczajny, 2 dęby szypułkowe, topola biała, 3 cisy pospolite, buk pospolity,
- Albertowsko – dąb szypułkowy i kasztanowiec zwyczajny,
- Grąblewo – 3 dęby szypułkowe,
- Ptaszkowo – dąb szypułkowy,
- Woźniki – 2 dęby szypułkowe i lipa szerokolistna.

Drzewa uznane za pomniki przyrody na podstawie Uchwały Nr III/13/94 RMiG w Grodzisku Wlkp. z dnia 26 maja 1994 r. to aleja licząca 49 dębów czerwonych rosnących na terenie otuliny szkółki leśnej w Lasówkach.

Drzewa uznane za pomniki przyrody na podstawie Uchwały Nr III/18/95 RMiG w Grodzisku Wlkp. z dnia 08.06.1995 r. występują we wsiach:

- Albertowsko – dąb szypułkowy i buk zwyczajny,
- Czarna Wieś – 3 dęby szypułkowe,
- Kąkolewo – dąb szypułkowy,

- Lasówki – jesion wyniosły, dąb szypułkowy, cis pospolity, klon jawor i modrzew europejski,
- Słocin – dąb szypułkowy.

Drzewa uznane za pomniki przyrody na podstawie Uchwały Nr V/34/95 RMiG w Grodzisku Wlkp. z dnia 28.09.1995 r. występują w miejscowościach:

- Grodzisk Wlkp. – 2 wiązy szypułkowe, 2 sosny wejmutki, 3 olsze czarne, grab pospolity, jesion wyniosły, 10 lip szerokolistnych, dąb szypułkowy, kasztanowiec czerwony, kasztanowiec zwyczajny, klon jawor, 3 wierzby białe,
- Lasówki – lipa szerokolistna, 2 lipy drobnolistne, lipa pośrednia, 4 dęby szypułkowe, 2 jesiony wyniosłe, świerk pospolity, 2 klony jawory, klon zwyczajny, klon polny, buk zwyczajny, czereśnia ptasia, grab pospolity, modrzew europejski i robinia akacja.

Ponadto uznano za pomniki 3 grupy drzew na terenie miasta Grodziska Wlkp. Są to:

- grupa 16 drzew (dąb szypułkowy, klon zwyczajny, grab pospolity i lipa szerokolistna),
- grupa 18 drzew (dąb szypułkowy, grab pospolity, jesion wyniosła, lipa szerokolistna),
- grupa 6 drzew (lipa szerokolistna i drobnolistna).

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Dzieje gminy powiązane są ściśle z historią miasta Grodziska Wielkopolskiego.

Najstarsze, znane ślady osadnictwa na tym terenie sięgają młodszej epoki kamienia-okresu neolitu (4500- 1800 l. p.n.e.). Pierwsze wzmianki pochodzą z średniowiecza i informują iż wsie leżące na obszarze dzisiejszej gminy wchodziły w skład dóbr książęcych. W przywileju Przemysła I z 1257 roku dla cystersów z Paradyża, książę zezwalał na lokowanie wsi znajdujących się w dobrach klasztornych na prawie niemieckim. Wśród wsi należących do cystersów obok Grodziska, wymieniane były między innymi Kiełpin, Miłostowo i Słocin. W XIV wieku Grodzisk należał do Borkowiców, a po konfiskacie ich dóbr przeszedł w ręce rycerza Wichny. Kolejnymi

właścicielami były rody Pałuków, Ostrorogów i Opalińskich, w których rękach dobra pozostawały do wygaśnięcia tego rodu w 1755 roku. W skład dóbr wchodziły wsie Piaski, Chrustowo, Ujazdek, Młyniewo, Doktorowo, Kobylniki, Opalenica, Słocin, Jastrzębniki, i Zdrój. Spadkobiercami Opalińskich byli ks. Adam Czartoryski oraz wojewoda Dąbski, którzy odsprzedali dobra Szymonowi Cohenowi, bankierowi warszawskiemu Schultzowi oraz Henrykowi Łubieńskiemu. Kolejnymi właścicielami dóbr na terenie gminy były rodziny niemieckie. Majątek Grodzisk wraz z folwarkami znalazł się w rękach rodziny Heyderów. W okresie dwudziestolecia międzywojennego na większości obszaru gminy przeważały średnie i małe gospodarstwa chłopskie. Wielkoobszarowe majątki ziemskie zajmowały w tym czasie około 28% powierzchni. Wszystkie majątki (łącznie 7) należały do rodzin polskich. Największym właścicielem ziemskim był hrabia Piotr Skórzewski, do którego należały majątki w Grodzisku Wielkopolskim, Młyniewie, Piaskach, Słocinie i Zdroju. Do Zygmunta Kurnatowskiego należały dobra w Borzysławiu i Woźnikach, a w rękach rodziny Żółtowskich znajdował się majątek w Ptazzkowie. Po II wojnie światowej kilka dawnych majątków ziemskich przekształcono w Państwowe Gospodarstwa Rolne. Wśród nich były Grąblewo, Młyniewo, Piaski i Woźniki, które weszły w skład wzorcowego kombinatu PGR w Ptazzkowo.

Grodzisk Wielkopolski (pierwotnie nosił nazwę Grodziszczce, Grodziszczko lub Grodzisko) funkcjonował jako gród obronny już w okresie średniowiecza, a w 1303 roku (?) otrzymał prawa miejskie. Rozwojowi miasta w okresie średniowiecza sprzyjało korzystne położenie przy szlaku handlowym z Poznania na Dolny Śląsk. Podstawą bytu jego mieszkańców była produkcja sukna oraz handel solą i suknem. W XVI wieku Grodzisk Wielkopolski był ważnym ośrodkiem ruchu reformacyjnego, który wspierali ówcześni właściciele miasta Ostrorogowie. W 1563 roku Stanisław Ostroróg oddał kościół parafialny w Grodzisku protestantom i założył w mieście szkołę, w której wykładał m.in. znany pedagog i kaznodzieja, piszący w języku polskim Erazm Glinzner-Skrzetuski. W mieście przebywał również i pracował w latach 1579-1581, poznański drukarz Melchior Nehring, usunięty z Poznania za druk książek protestanckich. Zapewne korzystne położenie miasta przy szlaku handlowym i otwartość jego właścicieli na nowych osadników, w tym innowierców, przyciągnęła w XVI wieku do Grodziska ludność żydowską. Pierwsza wzmianka o Żydach pochodzi z 1505 roku, gdzie w dokumentach dotyczących miasta wymieniony został Żyd Abraham z Grodziska. W 1594 roku Jan Ostroróg wprowadził na nowo do Grodziska katolicyzm.

W związku z napływem ludności założono w 1593 roku w sąsiedztwie średniowiecznego miasta, tzw. nowe miasto, nie posiadające jednak odrębnej administracji. W tym samym czasie zaczęła się w Grodzisku rozwijać produkcja piwa dzięki zasobom doskonałej w smaku wody źródlanej i przywilejowi dla piwowarów i mielarzy, nadanemu w 1601 roku. W latach 1626-1775 roku Grodzisk należał do rodziny Opalińskich. Pierwszym właścicielem miasta z tego rodu był Jan z Brina Opaliński, a ostatnim Wojciech Leon (ostatni męski potomek rodu). W XVII wieku miasto zniszczył pożar. W wyniku II rozbioru Polski w 1793 roku miasto liczące wtedy 2500 mieszkańców zajęli Prusacy. W latach 1807- 1815 miasto wchodziło w skład Księstwa Warszawskiego, a w wyniku postanowień Kongresu Wiedeńskiego w 1815 Grodzisk włączono do Prus. Przez cały okres zaborów miasto było silnym ośrodkiem ruchu niepodległościowego, począwszy od insurekcji kościuszkowskiej po Powstanie Wielkopolskie. W 2 poł. XIX wieku, po likwidacji powiatu bukowskiego, miasto stało się siedzibą powiatu grodziskiego, istniejącego do 1932 roku, kiedy to straciło status miasta powiatowego na rzecz Nowego Tomyśla. Rozwojowi miasta na przełomie XIX/XX wieku sprzyjało uruchomienie w 1881 roku linii wąskotorowej łączącej się z magistralą kolejową z Poznania do Berlina. Zintensyfikował się handel produktami rolnymi, a także rozwinęło się browarnictwo. W początku XX wieku w mieście funkcjonowało 5 browarów.

W ciągu 10 lat pomiędzy 1900 a 1910 rokiem wzrosła też liczba mieszkańców z 3800 do 5800. Po odzyskaniu niepodległości, mimo kryzysu ekonomicznego miasto rozwijało się nadal dzięki przemysłowi rolno spożywczemu. W okresie międzywojennym powstała w mieście rzeźnia, zmodernizowano pierwszą w Wielkopolsce elektrownię, a w 1927 uruchomiono Miejskie Gimnazjum przekształcone później w liceum.

Po reformie administracyjnej z 1999 roku gmina Grodzisk Wielkopolski znalazła się w powiecie grodziskim, a siedziba gminy stała się jednocześnie siedzibą powiatu.

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME Z TERENU GMINY

Do najcenniejszych zabytków zachowanych na obszarze gminy należy układ urbanistyczny Grodziska Wielkopolskiego, obejmujące obszar starego miasta

lokacyjnego, wytyczony w XIII i XIV wieku, nowego miasta, kształtujący się od końca XVI wieku oraz przedmieść Grodziska, zurbanizowanych w XIX i XX wieku. Do dziś czytelna jest na obszarze Starego miasta pierwotna sieć ulic w układzie szachownicowym, niezmienną od czasów lokacji oraz przebieg fosi okalającej ten teren. Z narożników czworokątnego rynku swój początek bierze osiem wylotowych ulic (Poznańska, Wawrzyniaka, Mickiewicza, Ratuszowa, 27 Stycznia, Rakoniewicka, Bł. Bernarda oraz Przekop). W centrum starego rynku stoi nowożytny ratusz wybudowany około 1830 roku. Zarówno w rynku staromiejskim jak i na przyległych uliczkach, zachował się dawny podział na bloki zabudowy, oraz częściowo układ dawnych wąskich parceli. Do dziś nie zmienił się również pierwotny układ nowego miasta z prostokątnym tzw. Nowym Rynkiem (Plac Powstańców Wielkopolskich) i ulicami odchodzącymi z jego naroży. W centrum rynku stoi kościół poewangelicki (oddany do użytku 6 czerwca 1905 roku), obecnie parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Obie części miasta łączy obecnie ulica Szeroka z zachowanym dawnym układem działek. Stanowi ona oś kompozycji, wokół której koncentrują się kwartały mniej lub bardziej zwartej zabudowy mieszkalno- przemysłowej, oddzielone od siebie siecią wąskich uliczek o charakterze gospodarczym

Na obszarze miasta znajduje się bardzo dobrze zachowany zespół budynków sakralnych z kościołem parafialnym p.w. Św. Jadwigi, dawnym kościołem szpitalnym (cmentarnym) p.w. Św. Ducha, kościołem pobernardyńskim wraz z klasztorem, p. w. Najświętszego Imienia Jezus i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny oraz wspomniany kościół ewangelicki. Początki kościoła farnego p.w. Św. Jadwigi, sięgają XV wieku. Gotycka świątynia została wybudowana po 1426 roku. W 1 poł. XVII wieku obiekt został przebudowany z inicjatywy Opalińskich przez Krzysztofa Bonadurę Starszego, wzorującego się na kościele Santa Giustina w Padwie. Poświęcenia kościoła dokonano w 1649 roku. Kolejne przebudowy (przede wszystkim wieży kościelnej) w 2 poł. XVIII wieku i 2 poł. XIX wieku, spowodowane były zniszczeniami wywołanymi przez kataklizmy. We wnętrzu kościoła znajduje się rokokowy ołtarz z obrazem Matki Boskiej Różańcowej z 1640 roku, pędzla Bartłomieja Strobla.

Kolejnym cennym obiektem sakralnym na terenie miasta jest kościół pobernardyński, wybudowany w latach 1687- 1696 (prawdopodobnie według projektu Krzysztof Bonadury Młodszeo) i przebudowany około 1739 roku oraz przylegający do niego klasztor. Po kasacie klasztoru około 1830 roku, kościół stał się filią parafii farniej. We wnętrzu kościoła znajdują się między innymi obraz przedstawiający Adorację

Imienia Jezus przez Jana Kazimierza pochodzący z ok. 1662 roku, nagrobek Wojciecha Opalińskiego w formie rokokowego ołtarzyka. Drewniany kościół cmentarny p. w. Świętego Ducha został wybudowany w 1663 roku, z inicjatywy księdza Jana Wolsztyńskiego. Jest to budynek zrębowy oszalowany, z przylegającą dwukondygnacyjną wieżą oraz zakrystią z muru pruskiego. Ściany kościoła zdobi XVIII wieczna polichromia, a wyposażenie stanowią m.in. XVII i XVIII wieczne obrazy Matki Boskiej Pocieszenia, Zesłania Ducha Świętego oraz świętych.

Do szczególnie interesujących zaliczyć można także zespół budynków użyteczności publicznej, powstałych przeważnie na przełomie XIX i XX wieku, m. in. wspomnianego ratusza, budynków starostwa, szkoły podstawowej nr 2, liceum ogólnokształcącego, sądu i więzienia.

W Grodzisku znajduje się też szereg budynków mieszkalnych, wśród których na szczególną uwagę zasługują XVIII. wieczne karczmy i zajazdy (ul. Poznańska 1, 9 oraz Kościelna 2). Najbardziej interesujące XVIII i XIX wieczne zlokalizowane są przy ulicach Św. Anny, Kolejowej, Kościelnej, Mickiewicza, Poznańskiej, Przemysłowej, Starym Rynku, Szerokiej, Wawrzyniaka oraz Żwirki i Wigury. Wśród najciekawszych obiektów zabytkowych w Grodzisku Wielkopolskim, podkreślających specyfikę miasta wymienić należy także obiekty związane z przemysłem piwowarskim z zespołami browarów przy ul. Kolejowej i Przemysłowej na czele oraz założenie dworsko-parkowe przy ulicy Rakoniewickiej.

Wśród obiektów szczególnie cennych zlokalizowanych na terenie gminy wymienić należy zespół Klasztoru Reformatów w Woźnikach, zespół kościoła Parafialnego p.w. św. Piotra i Pawła w Ptaszkowie, kościół poewangelicki w Kąkolewie, pałac myśliwski wraz z parkiem naturalistycznym w Lasówkach oraz zespoły folwarczne w Borzysławiu, Grąblewie, Lulinie, Młyniewie, Grodzisku-Pantaleonowie, Osiedlu-Piaskach, Ptaszkowie, Słocinie, Grąblewie i Woźnikach.

Zespół klasztorny w Woźnikach położony na Wzgórzu Wyrwał jest użytkowany przez zakon Braci Mniejszych Franciszkanów. Jest on doskonałym przykładem architektury baroku. Kościół klasztorny, p.w. Św. Franciszka został wybudowany w latach 1710-1723 według projektu Jana Catenaci, a towarzyszący mu klasztor powstał w latach 1727-1741.

W powstałym w 1 poł. XIX wieku założeniu dworsko- parkowym w Ptaszkowie nie zachował się do dziś dwór, zniszczeniu uległ również klasycystyczny spichlerz. W Ptaszkowie znajduje się również zabytkowa karczma pochodząca z tego samego okresu oraz szkoła wybudowana w 1 poł. XIX wieku.

Na terenie gminy występuje także wiele ciekawych przykładów budownictwa ołędzkiego z zagrodami m. in. w Albertowsku, Kąkolewie i Słocinie, a także szereg obiektów użyteczności publicznej z zespołami budynków szkolnych w Czarnej Wsi, Ptaszkowie, Sworzycach i Zdroju oraz pojedynczymi budynkami szkół w Grąblewie, Kąkolewie, Kobylnikach i Rojewie.

Na terenie gminy obok czterech cmentarzy rzymsko- katolickich, w ewidencji WWKZ znajduje się też 7 cmentarzy ewangelickich oraz 1 żydowski, przy czym żaden nie jest wpisany do rejestru zabytków. Własnością komunalną są cmentarze ewangelickie w Białej Wsi oraz Snowidowie, pozostałe są administrowane przez parafię ewangelicko-augsburską z siedzibą w Poznaniu.

Ponadto na terenie miasta i gminy znajdują się kilka figur przydrożnych zasługujących na szczególną uwagę. Wśród nich wspomnieć można figury o szczególnych walorach artystycznych i historycznych stojące przy kościołach poklasztornym w Grodzisku Wielkopolskim i klasztorny w Woźnikach Kąkolewie (NMP Niepokalanej, rokokowa, wykonana piaskowca, z 1750 roku) oraz w Kąkolewie i Grodzisku- Pantaleonowie.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKOW NIERUCHOMYCH Z TERENU GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Miasto Grodzisk Wielkopolski

- układ urbanistyczny, nr rej.: 2527/A z 14.03.1956

- kościół par. pw. św. Jadwigi, ul. Kościelna, 1426, 2 ćw. XVII, XIX, nr rej.: 2497/A z 17.01.1953

- kościół cmentarny, ob. par. pw. Świętego Ducha, ul. Rakoniewicka, drewn., 1663, nr rej.: 1517/A z 11.04.1974

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. Najświętszego Serca Jezusowego, pl. Powstańców Wielkopolskich, 1910-12, nr rej.: 2182/A z 26.02.1990

- zespół klasztorny bernardynów, ul. 3 Maja:
  - kościół pw. Imienia Jezus, 1687-96, nr rej.: 2384/A z 8.06.1955
  - klasztor, 1662, XIX, nr rej.: 415/A z 28.11.1968
  - ratusz, Stary Rynek 1, 1830, 1910, nr rej.: 2657/A z 29.12.1998
- dom, pl. św. Anny 8, mur.-szach., pocz. XIX, nr rej.: 1108/A z 8.05.1970
  - willa, ul. Kolejowa 5, pocz. XX, nr rej.: 2193/A z 10.05.1990
- dom, ul. Kościelna 2, szach., XVIII, nr rej.: 1580/A z 27.07.1974
  - organistówka, ul. Kościelna 4, 1685, nr rej.: 386/A z 25.11.1968
- dom, ul. Mickiewicza 8, szach., k. XVIII, nr rej.: 1109/A z 8.05.1970
  - dom, ul. Poznańska 1, szach., XVIII, nr rej.: 387/A z 25.11.1968
- dom, ul. Poznańska 7 (d. 5), szach., k. XVIII, nr rej.: 1110/A z 8.05.1970
- karczma, ob. dom, ul. Poznańska 9 (d. 7), szach., 1763, nr rej.: 388/A z 25.11.1968
  - dom, ul. Przemysłowa 16, szach., XVIII, nr rej.: 1111/A z 8.05.1970
    - zespół pałacowy, ul. Rakoniewicka / 27 Stycznia 7
  - pałac, ob. przedszkole, poł. XIX, nr rej.: 1516/A z 11.04.1974
  - park, ob. miejski, 2 poł. XVIII, nr rej.: 304/A z 17.10.1968
- oficyna z wozownią, ul. Rakoniewicka 8, 4 ćw. XIX, nr rej.: 14/Wlkp/A z 4.10.1999
  - stróżówka, ul. Rakoniewicka 6a, 4 ćw. XIX, nr rej.: 13/Wlkp/A z 4.10.1999
    - dom, Stary Rynek 30 (d. 29), 1 poł. XIX, nr rej.: 1107/A z 8.05.1970
    - dom handlowy, ul. Szeroka 1, 1891, nr rej.: 2590/A z 29.05.1996
    - dom, ul. Szeroka 24, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 1112/A z 8.05.1970
    - dom, ul. Wawrzyniaka 2, szach., XVIII, nr rej.: 1114/A z 9.05.1970
    - dom, ul. Wawrzyniaka 13, szach., XVIII, nr rej.: 1115/A z 9.05.1970
    - starostwo, ul. Żwirki i Wigury 1, 1905, nr rej.: 2370/A z 22.05.1995
      - budynek mieszkalno-gospodarczy, nr rej.: j.w.
- budynek sądu rejonowego, ul. Żwirki i Wigury 2, 1904-05, nr rej.: 2202/A z 1990

- studnia publiczna, Stary Rynek, 2 poł. XIX, nr rej.: 2184/A z 5.02.1990
- browar, ul. Kolejowa 10, 1892, nr rej.: 42/Wlkp/A z 28.12.2000:
  - budynek administracyjny
    - kotłownia
    - rozlewnia piwa
- browar, ul. Przemysłowa 9, 1874, nr rej.: 48/Wlkp/A z 31.01.2001:
  - magazyn zboża
  - słodownia i suszarnia
  - budynek socjalny
- słodownia, ul. Przykop 3, 1882, nr rej.: 2589/A z 16.05.1996
  - wiatrak-koźlak, 1766, nr rej. 1077/A z 28.03.1988

Grąblewo

- zespół folwarczny, XIX/XX, nr rej.: 2641/A z 4.03.1998:
  - rządówka
  - stajnia
  - obora
  - ogrodzenie (mur.-met.)
- brama dworska, pocz. XIX, nr rej.: 2642/A z 4.03.1998

Kąkolewo

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. Niepokalanego Serca Matki Boskiej, 1880, nr rej.: A-2568 z 12.12.199

Piaski

- zespół folwarczny, nr rej.: 2327/A z 26.01.1995:
  - kuźnia z warsztatem kołodziejskim, k. XIX
  - remiza, k. XIX
  - spichrz ze stodołą, k. XIX
  - stajnia z wozownią, ob. obora, k. XIX

- dom socjalny, 1918

- gorzelnia, 1902

Ptaszkowo

- kościół par. pw. św.św. Piotra i Pawła, 1897-98, nr rej.: 1769/A z 7.06.1977

- zespół folwarczny:

- rządcówka, szach., 1 poł. XIX, 1962, nr rej.: 151/A z 16.07.1968

- obora, pocz. XIX, nr rej. j.w.

- park, k. XIX, nr rej.: 1941/A z 3.05.1984

- karczma, k. XVIII, nr rej.: 2499/A z 24.09.1953

- szkoła, 1 poł. XIX, nr rej.: 1078/A z 18.04.1970

Woźniki

- zespół klasztorny reformatów:

- kościół pw. św. Franciszka, 1706-23, nr rej.: 2390/A z 11.05.1933

- klasztor, 1 poł. XVIII, XIX, po 1984, nr rej.: 1582/A z 27.07.1974

Z raportu o stanie zabytków w gminie oraz weryfikacji terenowej przeprowadzonej podczas opracowywania kart gminnej ewidencji zabytków w latach 2008-2012, a także przez autorów gminnego programu opieki nad zabytkami oraz pracowników Urzędu Miejskiego wynika, że bardzo dobry stan zachowania prezentują następujące obiekty:

Kościół parafialny Najświętszego Serca Pana Jezusa, ratusz, zajazd (ul. Kościelna nr 2), domy (ul. Mickiewicza nr 8, Przemysłowa 16, Szeroka 1) oraz oficyna i park w zespole dworsko-parkowym w Grodzisku Wielkopolskim. W bardzo dobrym stanie są także gorzelnia w zespole folwarcznym w Osiedlu-Piaskach oraz kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca Matki Boskiej w Kąkolewie (prowadzone tu są od 2018 roku prace związane z konserwacją polichromii i wyposażenia).

Dobry stan zachowania prezentują kościół parafialny pw. Św. Jadwigi (w złym stanie są latarnie i pokrycie dachowe) i pałac w Grodzisku Wielkopolskim, budynek Sądu Rejonowego, zespół budynków starostwa powiatowego, domy (ul. Wawrzyniaka 4, 13) w Grodzisku Wielkopolskim. Ponadto kościół parafialny, karczma, rządcówka i

park w zespole dworsko-parkowym w Ptaszkowie, oraz klasztor w Woźnikach (po remoncie dachu).

Dostateczny stan zachowania prezentują następujące obiekty położone w Grodzisku Wielkopolskim: kościół poklasztorny p.w. Najświętszego Imienia Jezus (wymaga osuszenia fundamentów i cokołowych partii murów obwodowych oraz remontu więźby dachowej i pokrycia dachowego), klasztor pobernardyński, domy (Plac Św. Anny nr 8, ul. Kolejowa nr 5, Poznańska nr 1, 7, 9, Stary Rynek nr 30, ul. Szeroka 26, Wawrzyniaka nr 2) oraz słodowni (ul. Przykop nr 3). W dostatecznym stopniu zachowane są również brama wjazdowa oraz budynki w zespole folwarcznym w Grąbiewie, dawny zespół folwarczy w Osiedlu-Piaskach oraz szkoła i obora w zespole dworsko-parkowym w Ptaszkowie.

Do obiektów w złym stanie technicznym należy zaliczyć kościół cmentarny pw. św. Ducha (wymaga szczegółowej ekspertyzy, która określi zakres prac remontowych), studnia bł. Bernarda (trwa remont, którego zakończenie przewidywane jest na obecną perspektywę gminnego programu opieki nad zabytkami), a także budynki browarów w Grodzisku Wielkopolskim. W złym stanie jest browar przy ulicy Przemysłowej (budynek socjalny w stanie katastrofalnym), w bardzo złym stanie zachowania jest organistówka przy ul. Kościelnej 4 w Grodzisku Wielkopolskim (wymaga natychmiastowej interwencji).

Na terenie Grodziska Wielkopolskiego liczne kamienice znajdujące się w ewidencji zabytków, położone w centralnej części miasta zostały odnowione w ostatnich dekadach. Wiele budynków wymaga jednak remontów i rewaloryzacji elewacji. Szczególnej troski i ochrony wymaga zabudowa w okolicach Starego Rynku, Placów Św. Anny, Wiosny Ludów i Powstańców Wielkopolskich oraz ulic Szerokiej, Garbary, Poznańskiej i Wawrzyniaka.

Na terenie gminy szczególnie zagrożone są pozostałości osadnictwa olęderskiego skupione w północnej części gminy w rejonie wsi Kąkolewo i Słocin. Większość zagród z drewnianymi chałupami (szczególnie narażonymi na zniszczenie ze względu na nietrwałość budulca) wymaga kompleksowych remontów.

Trzeba podkreślić, że w ramach niniejszej perspektywy gminnego programu opieki nad zabytkami planowana jest aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, dzięki

czemu możliwa będzie dokładniejsza ocena stanu zachowania substancji zabytkowej i wskazanie dalszego toku postępowania.

Gmina Grodzisk jest właścicielem kilku obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Do nich należą: ratusz, pałac wraz z zespołem oraz studnia bł. Bernarda, a także wiatrak-koźlak przeniesiony z Dąbcza (pow. leszczyński). Ratusz znajduje się w stanie bardzo dobrym, pałac w stanie dobrym, obiekty te nie wymagają pilnych prac remontowych. W ramach zadań własnych w perspektywie 2024-2027 planowane są prace rewaloryzacyjne przy będącej w złym stanie studni bł. Ojca Bernarda, obejmujące wymianę zniszczonych elementów drewnianych konstrukcyjnych i dekoracyjnych, remont pokrycia dachu, oczyszczenie i zabezpieczenie konstrukcji stalowych studni, konserwację i renowację zewnętrznego wystroju studni. Rewaloryzacji poddany został również wiatrak-koźlak – w ramach prac naprawiono konstrukcję, zabezpieczono obiekt, poddano ochronie elementy drewniane i wyremontowano urządzenia. W roku 2025 przeprowadzona będzie ewaluacja remontu i ewentualne prace poprawkowe.

OBIEKTY ZABYTKOWE WPISANE DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKOW

ALBERTOWSKO

1. ZAGRODA NR 42:
  - a. dom, mur., pocz. XX,
  - b. chlew, mur., pocz. XX,
  - c. stodoła, drewn., pocz. XX.
2. ZAGRODA NR 52:
  - a. dom, drewn., ok. poł. XIX,
3. ZAGRODA NR 53:
  - a. dom, mur., 1883,
  - b. obora, mur., 1912.
4. ZAGRODA NR 64:
  - a. obora, mur., 1909.
5. DOM NR 1, szch. mur., poł. XIX.
6. DOM NR 6, mur., 1910.

7. DOM NR 55, drewn., 1 poł. XIX.
8. DOM NR 72, drewn. mur., 1793, przebud.

BIAŁA WIEŚ

9. DOM NR 33, szach. mur., 1908,
10. DOM NR 1, mur., ok. poł. XIX.
11. DOM NR 24, drewn., 1848.
12. CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

BORZYSŁAW

13. ZESPOŁ FOLWARCZNY, ob.zagroda nr 41
  - a. obora, mur., 2 poł.XIX,
  - b. wozownia, ob. bud. gospodarczy i magazyn, mur., 2 poł.XIX.
    - c. magazyn zbożowy, mur., k.XIX,
    - d. stodoła, murr., 4 ćw.XIX,
    - e. brama wjazdowa, mur., 4 ćw.XIX..
14. ZAGRODA NR 7:
  - a. dom, mur., ok. 1906 - 07,
  - b. budynek piekarni, ob. gospodarczy, mur., ok. 1912.
    15. ZAGRODA NR 8:
      - a. dom, mur., 1913,
      - b. stodoła, mur., 1914.

CHRUSTOWO

16. ZAGRODA NR 10:
  - a. dom, mur., k. XIX,
  - b. obora, mur., pocz. XX.
17. DOM NR 16, drewn., 1860, przeniesiony ze Starego Chrustowa 1880.

CZARNA WIEŚ

18. ZESPOŁ SZKOŁY POWSZECHNEJ:
- a. szkoła, ob. mieszkania i świetlica, mur., pocz. XX,
19. ZAGRODA NR 1:
- a. dom, mur., 1913,
- b. stodoła, drewn., ok. poł. XIX.
20. ZAGRODA NR 4:
- a. dom, mur., 1935,
21. ZAGRODA NR 5:
- a. dom, mur., 1914,
- b. stodoła, mur., pocz. XX.
22. ZAGRODA NR 23:
- a. dom, mur., 1898,
- b. obora, mur., 1906.
23. ZAGRODA NR 28:
- a. obora, mur., pocz. XX.
24. CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

GRĄBLEWO

25. SZKOŁA POWSZECHNA, ob. szkoła podstawowa, mur., pocz. XX.
26. SZKOŁA /?/, ob. dom nr 26, mur., 1858.
27. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU DWORSKIEGO:
- a. brama wjazdowa, mur., pocz. XX,
28. ZESPOŁ FOLWARCZNY:
- podwórze I wschodnie:
- a) rządcówka, mur., 4 ćw. XIX,
- b) stajnia, ob. obora, mur., ok. 1910r.

- c) obora, mur., ok.1910
- podwórze II zachodnie:
- d) owczarnia, mur., pocz. XX,
- e) obora, mur., pocz.XX
- kolonia mieszkalna pracowników folwarcznych:
- f) pięciorak, ob. dom nr 59,mur., ok.1910,
- g) pięciorak, ob. dom nr 60, mur., ok.1910,
- h) sześciorak, ob. dom nr 61, mur., ok.1910,
- i) sześciorak, ob. dom nr 62, mur., ok.1910,
- j) sześciorak, ob. dom nr 63, mur., ok.1910.

GRODZISK WIELKOPOLSKI

UKŁAD URBANISTYCZNY, k. XIII, XVI-XIX

29. ZESPOŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. ŚW. JADWIGI:

- a) kościół, mur., XIV, przebud. i powiększony, 2 ćw. XVII do 1672, arch. Krzysztof Bonadura St., 1769 zniszczony hełm wieży, naprawiony 1842, 1864 pożar kopuły, 1864-66 restauracja kopuły, nowe zwieńczenie wieży, budowa pd zakrystii, restaur. 1889,1926 - 1928, 1927 - 1930 konserwacja i polichromia wnętrza, proj. Stanisław Wróblewski, 1966 - 1967 odnowienie i polichromia wnętrza, Stanisław i Teodor Szukałowie, 1990 odnowienie wnętrza,
- b) plebania, ul. Kościelna nr 7, mur., 2 poł. XIX,
- c) wikarówka,ob. probostwo, ul.Kościelna nr 1, mur., ok.1887,
- d) dom kościelnego, ul.Kościelna nr 3, mur., ok. poł.XIX,
- e) organistówka, ul. Kościelna nr 4, mur., 1685,

30. ZESPOŁ KOŚCIOŁA SZPITALNEGO P. W. Św. DUCHA, OB. FIL. PARAFII P.W. ŚW. JADWIGI:

- a) kościół, drewn. szach., 1663, odnow. 1961,remont. od 1991,
- b) plebania i szpital św. Ducha, ob. budynek mieszkalny, ul. Rakoniewicka nr 14/16, mur., 2 poł. XIX.
- c) cmentarz przykościelny, XVII w.

31. ZESPOŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ob. kościoła par. rzym. - kat. p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa:

- a) kościół, mur., 1902 - 1905, arch. Ludwig von Tiedemann i arch. Erich Riemasch budowniczy Wilhelm Gutsche, restaur. 1961,
- b) brama i ogrodzenie, mur. żel., ok. 1905,
- c) pastorówka, ob. budynek mieszkalny, Plac Powstańców Wielkopolskich nr 6, mur., ok.1870, przebud. 1910,
- d) dom kościelnego, ob. budynek mieszkalny, Plac Powstańców Wielkopolskich nr 5, mur., 1910.

32. ZESPOŁ KLASZTORU BERNARDYNOW:

- a) kościół p. w. Najświętszego Imienia Jezusa i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, ob. kościół filialny parafii p.w. św.Jadwigi, mur., 1687 - 1696, proj. Krzysztof Bonadura Mł.(?), 1739 szczyty i hełm wieży, restaur. 1870, 1950 - 1951, remont. od 1992,
- b) klasztor, mur., 1662, 1908 rozebrane 3 skrzydła, zachowane skrzydło pd, remont. od 1992,
- c) budynek klasztorny, ob. szkoła podstawowa, mur., k. XVII, przebud. pocz. XX.

33. CMENTARZ RZYM. – KAT., ul. Staszica, XIX w.

34. CMENTARZ ŻYDOWSKI (miejsce pocmentarne), ul. Żwirki i Wigury, XIX w.

35. CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Kąkolewska, XIX w.

36. CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Cmentarna, XVIII/XIX w.

37. RATUSZ, ob. UMiG Stary Rynek nr 1, mur., ok.1830, przebud.1910.

38. WOJTOSTWO(?), ob. budynek mieszkalny, ul. Poznańska nr 45, mur., k. XIX, przebud.

39. ZESPOŁ STAROSTWA, ul. Żwirki i Wigury nr 1:

- a) starostwo, ob. Urząd Rejonowy, mur. szach.,1904 - 1905 arch. Erich Riemasch,
- b) budynek gospodarczy, mur. szach.,1904-1905, arch. Erich Riemasch(?)

40. ZESPOŁ SĄDU I WIĘZIENIA:

- a) sąd, ob. Sąd Rejonowy, ul. Żwirki i Wigury nr 2, mur., 1904 - 1905, proj. Saal, Hauptner, Weber, Hudemann,
- b) dom sędziego, ob. mieszkania pracowników domu poprawczego, ul. Więzienna nr 1, mur., ok. 1905,
- c) więzienie, ob. dom poprawczy, mur., pocz. XX.

41. DOM STARCOW, ob. Stacja Pogotowia Ratunkowego, ul. Mossego nr 25, mur., 1906

42. EWANGELICKI PRZYTUŁEK DLA STARCOW, ob. budynek mieszkalny, ul. Bukowska nr 51, mur., pocz. XX

43. POWIATOWA KASA CHORYCH, ob. ZOZ, ul. Mossego nr 17, mur., l.20 XX.
44. PROGIMNAZJUM, ob. Liceum Ogólnokształcące, ul. 3 Maja nr 7, mur., ok.1884, bud. Wilhelm Gutsche, remont. l. 1980 - 1981,
45. SZKOŁA ŚREDNIA DLA DZIEWCZĄT, ul. 3 Maja nr 4, mur., ok.1877, przebud. 1908.
46. SZKOŁA Powszechna, ob. Szkoła Podstawowa nr 2, ul. 3 Maja nr 5, mur., k. XIX.,
  - a) sala gimnastyczna, mur., 1905.
47. SZKOŁA Powszechna, ul. Środkowa 56 (d. Kobylniki), mur., 1896-1897
48. POCZTA, ul. Bukowska nr 2, mur., 1898 - 1903, remont., 1969 - 1978.
  49. ZESPOŁ DWORCA KOLEJOWEGO:
    - a. dworzec, mur., ok. 1881, rozbud. pocz. XX,
    - b. dom naczelnika stacji, ul. Kolejowa nr 7, mur. 1907,
    - c. dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 9, mur. szach. , k. XIX,
    - d. dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 11, mur. szach., l.10 XX,
    - e. dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 13, mur. szach, l.10 XX,
    - f. dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 16, mur., k. XIX,
    - g. dom zawiadowcy, ul. Nowy Świat nr 1, mur., pocz. XX,
      - h. wieża ciśnień, mur., pocz.XX,
      - i. parowozownia, mur., pocz.XX,
      - j. magazyn, mur., l.80 XIX.
      - k. nastawnia boczna i dysponująca
        - l. tunel peronowy z 3 wiatami
    - ł. przepust kolejowy w 65,692 km linii kolejowej nr 357 (dz. nr 3935/2 i 4040 obręb Grodzisk Wlkp.
  50. SIEDZIBA KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO, ul. Kolejowa nr 12, mur., k.XIX, przebud. i rozbud. po 1945.
  51. TRYBUNA STADIONU, ul. Powstańców Chocieszyńskich, mur., drewn., 1925, proj. bud. Franciszek Andrzejewski.
  52. KARCZMA, ob. dom mieszkalny, ul. Poznańska nr 1, mur. szach., 1 poł. XVIII, przebud. 1912, remont. i przebud. 1986.
  53. KARCZMA, ob. dom mieszkalny, ul. Poznańska nr 9, mur. , szach, 1763, odnow. 1910.

54. RESTAURACJA I KINO, ob. kino i dom mieszkalny, Rynek nr 21/ Poznańska nr 2, mur., ok.1910, proj. bud. Walther Dolscius.
55. HOTEL I RESTAURACJA, ob. restauracja i dom mieszkalny, Stary Rynek nr 8, mur., l. 20 XX.
56. HOTEL I RESTAURACJA, ob. restauracja i mieszkania, ul. Zbąszyńska nr 1/3, mur., k.XIX.
57. ZAJAZD PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM, ob. dom mieszkalny, ul. Kościelna nr 2, mur., 1779, remont. 1988 - 1995.

58. ZESPOŁ DWORSKI:

- a) dwór, ob. Muzeum Ziemi Grodziskiej i mieszkania, mur., ok. poł. XIX,
- b) oficyna, ul. Rakoniewicka nr 8, mur., 4 ćw.XIX,
- c) stróżówka, ul. Rakoniewicka nr 6a, mur., ok.1910.
- d) park krajobrazowy, 2 poł. XVIII, przekształcony ok. poł. XIX.

P l a c Ś w. A n n y

59. DOM NR 1, mur., 1888-1889.
60. DOM NR 2, mur., pocz.XX.
61. DOM NR 3, mur., ok.poł.XIX.
62. DOM NR 4, mur., ok.1838, przemur. 1896, przebud. l.20 XX.
63. DOM NR 5, mur., 1887.
64. DOM NR 6, mur., ok.1870.
65. DOM NR 7, mur., ok.1887.
66. DOM NR 8, mur., ok.1825, przebud.1937.
67. DOM NR 10, mur., ok.1910.
68. DOM NR 11, mur., k.XIX.
69. DOM NR 12, mur., 4 ćw.XIX, przebud.
70. DOM NR 14, mur., k.XIX.
71. DOM NR 16, mur., ok.1865, przebud.
72. DOM NR 17/19, mur., 1879.

u l. Ś w. B e r n a r d a

73. DOM NR 1, mur., ok.1870.
- u l. B u k o w s k a
74. DOM NR 1, mur., ok. poł. XIX, przebud. 1884 i po 1945.
75. DOM NR 4, mur., k.XIX
76. DOM NR 6, mur., 2 poł.XIX.
77. DOM NR 7, mur., 1906.
78. DOM NR 9, mur., 1869, bud. Chocieszyński.
79. DOM NR 10/12, ob. apteka, mur., 1846, przebud. 1 ćw. XX i po 1945.
80. DOM NR 11, mur., 1845.
81. DOM NR 13, mur., k. XIX.
82. DOM NR 14, mur., 2 poł. XIX.
83. DOM NR 16, mur., glin., 1 poł. XIX.
84. DOM NR 19, mur., 4 ćw. XIX.
85. DOM NR 20, szach., 1 poł. XIX, odnow. 1988.
86. DOM NR 21, mur., ok. 1900.
87. DOM NR 22, szach., pocz. XIX.
88. DOM NR 23, mur., ok. 1900.
89. DOM NR 24, szach.mur., 1 poł.XIX.
90. DOM NR 25, mur., ok.1900.
91. DOM NR 29, mur., 1901.
92. DOM NR 34, mur., XIX/XX.
93. DOM NR 40, mur., ok. 1910.
94. DOM NR 46, mur., 2 poł. XIX.
95. DOM NR 48, mur., 2 poł. XIX.
96. DOM NR 60, mur., k. XIX.
97. DOM NR 61, mur., k.XIX.
98. DOM NR 71, mur., pocz. XX.

u l. G a r b a r y

99. DOM NR 1, mur., pocz.XX.
100. DOM NR 3, mur., szach. 2 poł. XIX.
101. DOM NR 4, mur., 1874.
102. DOM NR 5, mur., pocz.XX.
103. DOM NR 6, mur., XIX/XX.
104. DOM NR 7, mur., ok.1890.
105. DOM NR 9, mur., ok.1860, przebud. 1905, proj. bud. Wilhelm Gutsche (?).
106. DOM NR 11, mur., 1902
107. DOM NR 13, mur., 2 poł.XIX.
108. DOM NR 14, mur., szach., 2 poł. XIX, przebud. XIX/XX.
109. DOM NR 29, mur. szach., 2 poł. XIX, przebud.
- u l. G o ł ę b i a
110. DOM NR 2, mur., 1886.
111. DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX.
- u l. K o l e j o w a
112. DOM NR 1, mur., 1892
113. DOM NR 2, mur., 1902.
114. DOM NR 4, mur., pocz. XX
115. DOM NR 5, mur., 1896, bud. Franciszek Andrzejewski.
116. DOM NR 8, mur., ok. 1910.
- u l. K o ś c i e l n a
117. DOM NR 9, szach. mur., 1 poł. XIX.
- u l. K r z y w a
118. DOM NR 1, glin., ok.1830.
- u l. 1 M a j a
119. DOM NR 44, mur., k. XIX.
- u l. 3 M a j a
120. 122. DOM NR 6, mur., 1907, remont. 1989.

121. 123. DOM NR 8, mur., ok.1910.
u l. M i c k i e w i c z a
122. DOM NR 1, mur., po. 1910.
123. DOM NR 3, mur., 1 ćw. XX.
124. DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX, przebud.
125. DOM NR 5, mur., 4 ćw. XIX.
126. DOM NR 6, mur. szach., k. XVIII.
127. DOM NR 7, mur., 2 poł. XIX, przebud. pocz. XX.
128. DOM NR 8, szach. mur. , k. XVIII, przebud. 1965.
129. DOM NR 9, mur., ok. poł. XIX, przebud.
u l. S t a n i s ł a w a M i k o ł a j c z y k a
130. DOM NR 9, mur., pocz. XX.
131. ZESPOŁ DOMU NR 11:
a. dom, mur., 2 poł.XIX,
b. stodoła, mur., l.30 XX.
u l. R. M o s s e g o
132. DOM NR 2, mur. szach., ok.1905.
133. DOM NR 4, mur., ok. poł.XIX.
134. DOM NR 7, mur., pocz. XX..
135. DOM NR 16, mur., l.20 XX.
136. DOM NR 19, mur., pocz.XX.
137. DOM NR 22/24, mur., pocz. XX.
u l. N o w o t o m y s k a
138. DOM NR 16, mur., 1 ćw. XX.
u l. N o w y Ś w i a t
139. DOM NR 2, mur., ok. 1909.
140. DOM NR 4, mur., ok. 1909.
141. DOM NR 6, mur., ok. 1912

142. DOM NR 10, mur., ok. 1912.

u l. P a r k o w a

143. DOM NR 3, mur., 4 ćw. XIX.

144. DOM NR 4, mur., k. XIX.

145. DOM NR 9, mur., 4 ćw. XIX

os. Piaski (d. m. Piaski)

146. ZESPOŁ FOLWARCZNY:

- a. rządówka ob. biura i mieszkania nr 4, mur., k. XIX.
- b. budynek socjalny, ob. nieużytkowany, mur. - szach., ok. 1918,
- c. stajnia i wozownia ob. obora, mur., k. XIX,
- d. spichlerz, mur., k. XIX,
- e. stodoła II, mur., k. XIX.
- f. kuźnia ob. warsztat, mur., k. XIX,
- g. remiza, mur., k. XIX,
- h. gorzelnia, mur., 1902.

147. KOLONIA DOMOW PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH:

- a. czworak I, ob. dom nr 8, mur., k. XIX.
- b. czworak II, ob. dom nr 9, mur., k. XIX.
- c. czworak III, ob. dom nr 6, mur., k. XIX.
- d. sześciopak, ob. dom nr 11, mur., k. XIX.
- e. sześciopak, ob. dom nr 10, mur., k. XIX.

u l. P o w s t a ń c ó w C h o c i e s z y ń s k i c h

148. DOM NR 1, mur., ok. poł. XIX.

149. DOM NR 2, mur., ok. 1910.

150. DOM NR 5, mur., pocz. XX.

151. DOM NR 6, mur., l. 20 XX.

152. DOM NR 7, mur., l. 30 XX.

153. DOM NR 11, mur., pocz. XX.

- 154. DOM NR 12, mur., pocz. XX.
- 155. DOM NR 13, mur., l.30 XX.
- 156. DOM NR 14, mur., 1928 -1929.
- 157. DOM NR 15, mur., 2 poł.XIX.
- 158. DOM NR 17, mur., l. 20 XX.
- 159. DOM NR 18, mur., po 1931.
- 160. DOM NR 24, mur., 1930 - 1931.
- 161. DOM NR 25, mur., 1933.
- 162. DOM NR 26, mur., 1930 - 1931.
- 163. DOM NR 28, mur., l. 30 XX.
- 164. DOM NR 50, mur., l. 30 XX.

Plac Powstańców Wielkopolskich

- 165. DOM NR 1, mur., szach., ok.poł.XIX.
  - 166. DOM NR 2, mur., szach. 1886.
  - 167. DOM NR 4, mur., pocz. XX.
  - 168. DOM NR 9, mur., k. XIX.
  - 169. DOM NR 15, mur., ok. poł. XIX, przebud. ok. 1912.
  - 170. DOM NR 16, mur., XIX/XX.
  - 171. DOM NR 17, mur., 1885.
- u l. P o z n a ń s k a
- 172. DOM NR 4, mur., 1884.
  - 173. DOM NR 7, szach., glin. k. XVIII,
  - 174. DOM NR 11, mur., 1885, przebud. pocz.XX.
  - 175. DOM NR 14, mur., 1933.
  - 176. DOM NR 15, mur., 4 ćw. XIX.
  - 177. DOM NR 16a, mur., XIX/XX.
  - 178. DOM NR 20, mur., pocz. XIX.
  - 179. DOM NR 23, szach., mur., ok.1840, przebud.

180. DOM NR 24, mur., 1893.
181. DOM NR 27, mur., ok.1860.
182. DOM NR 28, mur., k. XIX.
183. DOM NR 30, mur., pocz.XX.
184. DOM NR 35, mur., 1899 - 1900,przebud. 1905.
185. DOM NR 53, mur., pocz. XX.
- u l. P ó ł w i e j s k a
186. DOM NR 1, mur., pocz. XX.
187. DOM NR 17, mur., 4 ćw.XIX.
- u l. P r z e m y s ł o w a
188. DOM NR 1, mur., k.XIX.
189. DOM NR 4, mur., k. XIX.
190. DOM NR 7, mur., ok.1870, przebud . 1892. i po 1945.
191. DOM NR 10, mur., k.XIX, cz.przebud.
192. DOM NR 16, szach., mur. , 1815, rozebrany częściowo 1947.
193. DOM NR 20, mur.,szach., ok.poł.XIX.
- u l. P r z y k o p
194. DOM NR 1, mur., 2 poł.XIX.
195. ZESPOŁ DOMU NR 2:
–dom, mur., 4 ćw. XIX.
–magazyn II, mur., pocz. XX.
- u l. R a k o n i e w i c k a
196. DOM NR 2, mur., ok. 1889.
197. DOM NR 4, mur., ok.1886.
198. DOM NR 5., mur. szach., 1 poł. XIX.
199. DOM NR 6, mur., 2 poł. XIX., weranda 1890.
200. DOM NR 9, mur., 1888 - 1889.
201. DOM NR 11, mur., 2 poł.XIX.

202. DOM NR 15, mur., k. XIX.
203. DOM NR 25, 1844-1845, przebud.pocz.XX., po 1945 rozebrana część domu, zachowane skrzydło pn.
ul. Ratuszowa
204. DOM NR 2, mur., ok.1865.
ul. Sadowa (d. Pantaleonowo)
205. PIĘCIORAK nr 3 w zespole folwarcznym, mur., k.XIX.
Stary Rynek
206. DOM NR 3, mur., k. XIX.
207. DOM NR 4, mur., l.60 XIX.
208. DOM NR 5, mur., 1851,
209. DOM NR 6, mur., 2 poł.XIX, przebud. 1904.
210. DOM NR 9, mur., ok.1930.
211. DOM NR 10, mur., ok.1846.
212. DOM NR 11, mur., 3 ćw.XIX.
213. DOM NR 12, mur., ok.1855.
214. DOM NR 13, mur., 1867.
215. DOM NR 14, mur., ok.1854, przebud. 1866,1905.
216. DOM NR 15, mur., 2 poł. XIX.
217. DOM NR 16, mur., ok. 1860.
218. DOM NR 17, mur., ok. poł. XIX.
219. DOM NR 18, mur., 3 ćw. XIX.
220. DOM NR 19, mur., 1858.
221. DOM NR 20, mur. 3 ćw.XIX, przebud. po 1945.
222. DOM NR 22, mur., 1872 - 1873.
223. DOM NR 23, mur., ok. 1870.
224. DOM NR 24, mur.szach., 1886 .
225. DOM NR 25, mur., k. XIX., przebud. po 1945.

226. DOM NR 27, mur. szach., ok. poł. XIX., przebud. l.30 XX.
227. DOM NR 28, mur. , szach.ok. 1832.
228. DOM NR 29, mur., szach., 1837.
229. DOM NR 30, mur. szach, pocz. XIX, przebud.
- u.l. 27 S t y c z n i a
230. DOM NR 2, mur., k. XIX.
- u.l. S z e r o k a
231. DOM NR 1, mur., 1891,remont. l. 80 XX.
232. DOM NR 2, mur., 1873.
233. DOM NR 3, mur., ok. 1877.
234. DOM NR 4, mur., ok. 1860.
235. DOM NR 6, mur. szach., ok. poł. XIX.
236. DOM NR 7, mur., ok. 1875.
237. DOM NR 8, mur., 2 poł. XIX.
238. DOM NR 9, mur., szach., ok.1880.
239. DOM NR 10, mur., szach. , 1825, przebud. 1905.
240. DOM NR 11, mur., szach. 2 poł. XIX.
241. DOM NR 12, mur., szach. ok. 1850.
242. DOM NR 13, mur., 1939.
243. DOM NR 14, mur., ok.1835.
244. DOM NR 15, mur., szach. 2 poł. XIX.
245. DOM NR 16, mur., 2 poł. XIX, przebud.l.30 XX.
246. DOM NR 17, mur. szach., ok. 1835, przebud. 1905.
247. DOM NR 18, mur., 1910-1915.
248. DOM NR 19, mur., 1871.
249. DOM NR 20, szach, ok. poł. XIX.
250. DOM NR 21, mur., 1906.
251. DOM NR 22, mur., ok.1912.

252. DOM NR 23, mur., 4 ćw. XIX.
253. DOM NR 24, szach., 1 poł. XIX.
254. DOM NR 25, mur., 1863, przebud.
255. DOM NR 26, mur., 1836, przebud. szczytu 1924., l. 70 XX.
256. DOM NR 27, szach., mur., ok. 1844, fasad przebud. ok. 1905
257. DOM NR 28, mur., ok. 1913..
258. DOM NR 29, mur., 1901.
259. DOM NR 31, mur., 2 poł. XIX, przebud.
260. DOM NR 33, mur., 1894, przebud. 1905.

K s. k a n. C z. T u s z y ń s k i e g o

261. DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX.
262. DOM NR 9, mur., 4 ćw. XIX.

u l. W a r z y n i a k a

263. DOM NR 1, szach., 1 poł. XIX, przebud.
264. DOM NR 2, szach. mur., ok. 1830.
265. DOM NR 3, mur., 1901, bud. Wilhelm Gutsche(?).
266. DOM NR 4, mur., k. XIX, przebud. 1920.
267. DOM NR 5, mur., 4 ćw. XIX.
268. DOM NR 6, szach. mur., 1762.
269. DOM NR 7, mur., 1886.
270. DOM NR 8, mur., 1911.
271. DOM NR 9, mur., 4 ćw. XIX.
272. DOM NR 11, mur. szach., 2 poł. XIX.
273. DOM NR 12, mur., ok. 1930.
274. DOM NR 13, szach. k. XVIII., przebud.
275. DOM NR 16, szach. k. XIX.

u l. Z b a s z y ń s k a

276. DOM NR 5, mur., 1893.

277. DOM NR 11, mur., 1894.
278. DOM NR 15, mur., po 1911.
279. DOM NR 19, mur., 4 ćw. XIX.
280. DOM NR 27, mur., 4 ćw. XIX.
281. DOM NR 28, mur.,pocz.XX.
282. DOM NR 36, mur., szach., pocz.XIX.
283. DOM NR 37, mur., k.XIX.
- u l. Z i e l o n a
284. DOM NR 1, mur., pocz.XX.
285. DOM NR 2, mur., pocz. XX.
286. DOM NR 6. mur., k.XIX.
287. DOM NR 8, mur., ok. poł. XIX, przebud. 1 ćw.XX.
288. DOM NR 13 i 13a, szach.mur., ok. poł. XIX.
- u l. Ż w i r k i i W i g u r y
289. DOM NR 8, mur. szach. 1905.
290. DOM NR 9, mur., ok. 1900.
291. DOM NR 11, mur., k. XIX.
292. DOM NR 13, mur., 1891.
- u l. Ż w i r o w a
293. DOM NR 2, mur., pocz. XX
- u l. Ż y d o w s k a
294. DOM NR 2, mur., 1880.
295. DOM NR 5, mur.szach, 1 poł. XIX, przebud.
296. DOM NR 7, mur.szach., 1 poł. XIX, przebud.
297. DOM NR 11, mur., k.XIX.
298. ZESPOŁ BROWARU PRZY UL. KOLEJOWEJ:
- a. biuro, mur., ok.1883.
- b. kotłownia, ok.1883.

- c. rozlewnia, mur., ok.1883,
  - d. magazyn, mur., l.20 XX.
299. ZESPOŁ BROWARU PRZY UL. POZNAŃSKIEJ:
- a. słodownia, mur., ok.1880.
  - b. kotłownia, mur., ok.1880.
  - c. dom, ul.Poznańska nr 16, mur., ok.1880.
  - d. magazyn, mur.drew., k.XIX.
300. ZESPOŁ BROWARU MIĘDZY PL. POWSTAŃCOW WLKP. I UL. PRZEMYSŁOWĄ:
- a) magazyn zbożowy, mur., 1874 - 1875.
  - b) słodownia klepiskowa i suszarnia, mur., 1874- 1875.
  - c) ogrodzenie z bramą, mur., ok.1875.
301. SŁODOWNIA Z MAGAZYNEM ZBOŻOWYM , ul. Bł. Bernarda nr 4, mur., 4 ćw.XIX.
302. SŁODOWNIA, ul.Przykop nr 3, mur., 1878.
303. MŁYN PAROWY, ul.Garbary/ Przemysłowa 20, mur., po 1912, przebud.
304. MŁYN WALCOWY, ob. budynek mieszkalny, ul. Przykop nr 5, mur., pocz.XX, przebud. po 1945.
305. ELEKTROWNIA, ul. Garbary 16, mur., 1897 - 1898, remont.1994.
306. KUŹNIA, ul. Garbary nr 8, mur., k.XIX.
307. KUŹNIA,, ul. Zielona nr 6, mur., k. XIX.
308. WARSZTAT ŚLUSARSKI, ul. Kolejowa , mur., XIX/XX.
309. STUDNIA BŁ.BERNARDA, Stary Rynek, wykopana w XVI lub XVII w., drewniana obudowa z k. XIX.
310. MAGAZYN I, róg ul. Garbary i ul.Gołębiej, mur., k.XIX.
311. MAGAZYN III, ul. Przykop nr 6, mur., k. XIX.
312. STODOŁA, ob. magazyn, ul. Kręta nr 1, mur., k. XIX.

KĄKOLEWO

---

313. KOŚCIOŁ EWANGELICKI, ob. rzym. - kat. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, mur., 1861/1862, proj. arch. z kręgu Friedricha Augusta Stüllera.
314. ZAGRODA NR 8,
- a. dom, drewn., 1 poł. XIX,
- b. stodoła, szach., XIX.
315. ZAGRODA NR 18,
- a. dom, mur., k. XIX,
- b. stodoła, drewn., k. XIX
316. ZAGRODA NR 35:
- a) dom, mur., 1833,
317. DOM NR 40, szach., k. XIX,
318. ZAGRODA NR 52:
- a. dom, mur., k. XIX,
- b. obora, mur., k. XIX.
319. DOM NR 11, mur., k. XIX.
320. DOM NR 17, mur., 1907.
321. DOM NR 26, mur., 1887.
322. DOM NR 31, szach. - drewn., poł. XIX.
323. DOM NR 37, mur., 1873 - 1875.
324. BUDYNEK MIESZKALNY NR 47, mur., 1 ćw. XX w.
325. DOM nr 59, mur., 1900
326. DOM nr 60, mur., pocz. XX.
327. DOM nr 63, mur., k. XIX
328. STODOŁA w zagrodzie nr 22, szach., poł. XIX.
329. OBORA w zagrodzie nr 28, mur., XIX
330. OBORA w zagrodzie nr 84, mur., 1912.
331. CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

KUROWO

332. DOM NR 13, szkieł. - glin., k. XIX,
333. CHLEW w zagrodzie nr 20, mur., 1907.
334. ZAGRODA NR 25:
- a. dom, glin., k. XIX,
  - b. chlew, mur. - drewn., k. XIX,
  - c. obora, mur. - drewn., l. 20 - te XX.
335. DOM NR 6, mur., pocz. XX
336. DOM NR 18, mur., 1937.

LULIN

337. ZESPOŁ FOLWARCZNY:
- a. dom dyrektora, ob. dom nr 1, mur., ok. 1900,
  - b. budynek mieszkalny, ob. dom nr 2, mur., pocz. XX,
  - c. stajnia z wozownią, ob. nieużytkowana, mur., pocz. XX.
  - d. park krajobrazowy, pocz. XX, powiększony l. 20 - te XX.

LASOWKI

338. ZESPOŁ PAŁACU MYŚLIWSKIEGO:
- a. pałac ob. leśniczówka, mur., 1880,
  - b. park naturalistyczny, XIX.

MŁYNIEWO

339. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO:
- a. obora ze spichlerzem, mur., 1909.
  - b. spichlerz, mur., 1890,
  - c. gorzelnia, mur., 1 poł. XX, przebud. 1955,
  - d. kuźnia ob. warsztat, mur., 1915.
340. KOLONIA MIESZKALNA:

- a. dom nr 6, mur., ok. 1915,
  - b. dom nr 7, mur., ok. 1915,
  - c. dom nr 8, mur., ok. 1915,
  - d. dom nr 9, mur., pocz. XX,
  - e. dom nr 10, mur., pocz. XX,
341. ZESPOŁ DWORCA KOLEJOWEGO:
- a. dworzec,
  - b. budynek gosp. - szalet

PTASZKOWO

342. ZESPOŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚŚ. APOSTOŁOW PIOTRA I PAWŁA:
- a. kościół, mur., 1897-1898, arch. Julian Łukomski(?)
  - b. plebania, mur., pocz. XX,
  - c. dom parafialny, mur., 1900,
  - d. ogrodzenie, mur., pocz. XX.
  - e. cmentarz przykościelny
343. KOSTNICA, mur., k. XIXw., cz. przebud.
344. ZESPOŁ SZKOŁY POWSZECHNEJ, ob. szkoły podstawowej:
- a. szkoła, mur., 1 poł. XIX, przebud. XIX/XX, remont 1957,
  - b. budynek gospodarczy, mur., k. XIX.
345. KARCZMA, mur., k. XVIII, remont 1958, 1975.
346. ZESPOŁ FOLWARCZNY:
- a. dom rządcy, ob. biura, mur., 1 poł. XIX, gruntownie przebud. 1962,
  - b. dwojak, ob. dom nr 3, mur, k. XIX,
  - c. czworak, ob. dom nr 5, mur., k. XIX,
  - d. ośmiorak, ob. dom nr 6, mur., k. XIX,
  - e. ośmiorak, ob. dom nr 7, mur., k. XIX,
  - f. ośmiorak, ob. dom nr 8, mur., k. XIX,

- g. wolarnia, ob. obora, mur., 1 poł.XIX,
- h. obora, mur., k. XIX,
- i. stodoła I, ob. magazyn, mur., pocz.XX.
- j. stodoła II, mur., pocz.XX.
- k. gorzelnia, mur., 1914,
- l. park krajobrazowy, k. XIX, przekształcony 1966/68.

ROJEWO

- 347. SZKOŁA, ob. dom nr 7, mur., k. XIX.
- 348. ZAGRODA NR 1:
  - a. dom, drewn. - mur., 1 poł. XIX,
  - b. obora, mur., 1927.
- 349. DOM NR 5, drewn. - szach, 1 poł. XIX.

SŁOCIN

- 350. ZESPOŁ FOLWARCZNY, ob. zagroda nr 75,76,77 :
  - a. rządcówka, ob.w zagrodzie nr 75, mur. - glin., poł. XIX, cz.przebud.
  - b. budynek inwentarski, ob.w zagrodzie nr 77, mur., 4 ćw.XIX,
  - c. budynek inwentarski, ob.w zagrodzie nr 75 i 76, mur., 4 ćw.XIX,
  - d. stodoła, ob. w zagrodzie nr 75, mur., pocz. XX,
  - e. spichlerz, ob.w zagrodzie nr 75, mur., 4 ćw.. XIX.
- 351. SZKOŁA POWSZECHNA, ob. szkoła podstawowa, mur., 1902 - 1907.
  - 352. DOM NR 30, drewn., XIX.
  - 353. DOM NR 78, mur., pocz. XX.
  - 354. DOM NR 80, mur, pocz. XX.
  - 355. DOM NR 92, szach. - mur., 2 poł. XIX.

SNOWIDOWO

- 356. DOM NR 14, mur., ok. poł. XIX.
- 357. DOM NR 23, szach., 1 poł. XIX.
- 358. CMENTARZ ewangelicki, 2 poł. XIX w.

STRZELCE

- 359. ZESPOŁ FOLWARCZNY:
  - a. dom rządcy, ob. budynek mieszkalny nr 9, mur., 3 ćw. XIX,
- 360. KOLONIA MIESZKALNA PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH:
  - a. czworak I, ob. dom nr 2, mur., pocz. XX,
  - b. czworak II, ob. dom nr 3, mur., pocz. XX.
  - c. czworak III, ob. dom nr 4, mur., pocz. XX.
  - d. czworak IV, ob. dom nr 5, mur., pocz. XX.

SWORZYCE

- 361. ZESPOŁ SZKOŁY Powszechniej ob. szkoła podstawowa:
  - a. dom nr 42, mur., pocz. XX,
  - b. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX.
- 362. ZAGRODA NR 51:
  - a. dom, mur., pocz. XX,
  - b. obora, mur., pocz. XX.
- 363. DOM NR 29, mur., 1893.
- 364. DOM NR 31/33, mur., 1911.
- 365. CMENTARZ ewangelicki, 1 poł. XIX w.

WOŹNIKI

- 366. ZESPOŁ KLASZTORU REFORMATÓW ob. OO Franciszkanów:
  - a. kościół p.w. św. Franciszka z Asyżu, mur., przed. 1710 - 1723,
wg proj. Jana Catenazzi (?), budowniczy Mateusz Osiecki, po 1945 dewastacja, remont 1980 - 88,

- b. klasztor, mur., 1727 - 1741, budowniczy Jan Adam Stier, lata 50 - te XIX - rozbiórka skrzydła pd i wsch. oraz pn ganka, remont 1984 - 1987.

367. ZESPOŁ FOLWARCZNY:

- a. rządówka, ob. przedszkole, biura, mieszkanie, mur., ok. poł. XIX, cz. przebud.
- b. owczarnia, ob. obora, mur., ok. 1870, 1924,
- c. stajnia I, mur., ok. 1890,
- d. stajnia II, mur., k. XIX,
- e. spichlerz, mur., 2 poł. XIX,
- f. stodoła I, mur., 2 poł. XIX.
- g. stodoła II, ob. magazyn nawozów, mur., k. XIX,
- h. szopa i wiata, drewn., pocz. XX.
- i. ogrodzenie, mur., k. XIX.

368. KOLONIA MIESZKALNA PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH:

- a. czworak I, ob. dom nr 4, mur., 1926,
- b. dziesięciorak, ob. dom nr 6, mur., ok. 1898,

ZDROJ

369. ZESPOŁ SZKOŁY POWSZECHNEJ, ob. domu nr 11,
- a. szkoła, ob. punkt biblioteczny i mieszkania, mur., pocz. XX,
- b. stodoła, drewn., pocz. XX.
370. LEŚNICZOWKA „ZWIERZYNIĘC” mur., 4 ćw. XIXw., remontowana i otynkowana 1996r.
371. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO, ob. zagroda nr 18,
- a. budynek inwentarski, mur., 2 poł. XIX.
372. DOM NR 4, mur., 1907.
373. DOM NR 19, mur., pocz. XX.

ZABYTKOWE CMENARZE WPISANE DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

BIAŁA WIEŚ, cmentarz ewangelicki, 1 poł. XIX w. (wł. gminna)
CZARNA WIEŚ, cmentarz ewangelicki, 1 poł. XIX w.
GRODZISK WIELKOPOLSKI, cmentarz ewangelicki, XIX w.
GRODZISK WIELKOPOLSKI, cmentarz ewangelicki, XVIII/XIX w.
GRODZISK WIELKOPOLSKI, cmentarz rzymsko-katolicki, XIX w.
GRODZISK WIELKOPOLSKI, cmentarz żydowski, XIX w.
GRODZISK WIELKOPOLSKI, cmentarz rzymsko-katolicki, XVII w.
KĄKOLEWO, cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.
PTASZKOWO, cmentarz rzymsko-katolicki, 1 poł. XIX w.
PTASZKOWO, cmentarz rzymsko-katolicki, ?
SNOWIDOWO, cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w. (wł. gminna)
SWORZYCE, cmentarz ewangelicki, 1 poł. XIX w.

Należy dodać, iż aktualizacja gminnej ewidencji zabytków w przypadku włączenia nowych obiektów lub wyłączenia musi być prowadzona w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku

o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W ewidencji zabytków ruchomych na terenie gminy zarejestrowanych jest 149 obiektów w kościele parafialnym p.w. Św. Jadwigi, 109 w kościele p.w. Najświętszego Imienia Jezus, 32 w kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz 22 w kościele p.w. Św. Ducha w Grodzisku Wielkopolskim. Ponad to w ewidencji znajdują się 52 obiekty w kościele p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Ptaszkowie oraz 79 w kościele o.o. franciszkanów w Woźnikach.

Mimo znacznego nasycenia terenu gminy w dziedzinie malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego (szczególnie w obiektach sakralnych) do rejestru zabytków wpisanych jest tylko kilka obiektów i zespołów obiektów. Są to obraz Świątych Obcowanie (nr 134/13/B z 1961 r.), pochodzący z kościoła pobernardyńskiego p.w. Najświętszego Imienia Jezus. Jego stan po gruntownie przeprowadzonej w 1998 roku konserwacji jest dobry. Do rejestru zabytków wpisane jest także 15 elementów wyposażenia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Grodzisku Wlkp. (nr 192/Wlkp/B z 2010 r.).

Do rejestru zabytków wpisano również wystrój i wyposażenie kościoła pw.Św. Jadwigi w Grodzisku Wlkp, nr rejestru 574/Wlkp/B z 11.12.202r. – 110 pozycji oraz wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. Niepokalanego Serca NMP w Kąkolewie- nr rejestru 594/Wlkp/B z 22.04.2022r.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Grodziska Wielkopolskiego. Środowisko kulturowe Gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można

wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Osadnictwo koncentrowało się przede wszystkim wokół Grodziska Wielkopolskiego oraz wsi leżących w jego bezpośrednim sąsiedztwie (np. Grąblewo, Kobylniki, Zdrój). Nasilenie stanowisk występuje również w okolicy wsi Ptaszkowo oraz Kąkolewo.

Gmina Grodzisk Wielkopolski zlokalizowana jest w obrębie dwóch mezoregionów: Pojezierza Poznańskiego i Bruzdy Zbąszyńskiej, charakteryzujących się urozmaiconą rzeźbą terenu (Wał Lwówecko-Rakoniewicki - wysoczyzna morenowa falista z występującymi lokalnie pagórkami wydмовymi; Równina Opalenicka - płaska wysoczyzna morenowa; Sandr Nowotomyski – pola sandrowe, urozmaicone wąskimi bruzdami rynien oraz wałami wydм). Ukształtowanie terenu sprzyjało rozwojowi osadnictwa od czasów starożytnych.

W chwili obecnej w ramach aktualizacji gminnej ewidencji zabytków wykonanej w roku 2019, a opracowanej zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zewidencjonowano 415 stanowisk archeologicznych, z których żadne nie figuruje w rejestrze zabytków. Zdecydowanie najwięcej jest śladów osadniczych oraz punktów osadniczych. Należy zwrócić uwagę, iż teren gminy nie został całkowicie rozpoznany i możliwe jest odkrycie nowych faktów osadniczych.

łącznie stanowisk archeologicznych	415
Grodziska wpisane do rejestru	0
Osady wpisane do rejestru	0
Cmentarzyska płaskie wpisane do rejestru	0
Grodziska w ewidencji	2

Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z epoki neolitu. Są to nieliczne, rozproszone ślady osadnicze społeczności kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych. Najbardziej wyraźnie skupiają się w części zachodniej gminy – w okolicach wsi Albertowsko i Kąkolewo.

Wczesna epoka brązu w swoim środkowym i późnym okresie jest na terenie gminy powiatu reprezentowana przez kulturę łużycką. Z tego okresu zlokalizowano sporo stanowisk archeologicznych, obecnych w większości miejscowości.

Kolejny okres to epoka żelaza, której początek datuje się na VII w p.n.e.. Obok wyrobów z brązu pojawiają się wówczas wyroby żelazne, które stopniowo stają się najpowszechniejsze. Wykształca się wówczas kultura przeworska (datowana na późny okres lateński), która stała się dominująca także w następnym okresie – okresie wpływów rzymskich. Kultura przeworska jest bardzo licznie reprezentowana wśród stanowisk gminy. Stanowiska związane z tymi epokami najliczniej występują w zachodniej części gminy Grodzisk Wielkopolski (okolice Albertowska i Kąkolewa), a także w północnej części gminy – na terenie obszarów należących do wsi Słocin, Kurowo i Grąblewo, a także w rejonie Grodziska Wielkopolskiego.

Najintensywniej osadnictwo rozwijało się jednak dopiero w okresach historycznych, skupiając się wokół grodów w Grodzisku i Woźnikach. Świadczą o tym niezwykle liczne stanowiska z ceramiką wczesno- i późnośredniowieczną oraz nowożytną, rejestrowane obecnie na terenach należących do wsi Sworzyce, Słocin, Kurowo, Grąblewo oraz Woźniki, a także w bezpośrednim sąsiedztwie Grodziska Wielkopolskiego. Związane są one często z zaczątkami obecnych miejscowości, przez co stanowią dobrą podstawę do wyznaczenia historycznych metryk poszczególnych wsi, które w większości powstawały w okresie XIV-XVI wieku.

Najwięcej stanowisk, obecnych przede wszystkim na terenie Grodziska Wielkopolskiego i okolicznych wsi pochodzi z okresu nowożytnego. Są to głównie osady oraz punkty osadnicze. Część stanowisk w tym rejonie nie ma ustalonej dokładnej chronologii.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przede wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków (w tym archeologicznych). Do takich inwestycji w najbliższych latach należy zaliczyć następujące projekty:

- Remont nawierzchni ulic w Grodzisku Wlkp. (zgodnie z Planem Rozwoju Sieci Dróg Gminnych Gminy Grodzisk Wielkopolski na lata 2024-2029),
- Budowa dróg w miejscowościach Albertowsko, Borzysław, Czarna Wieś, Grąblewo, Kąkolewo, Słocin, Zdrój,
- Budowa kanalizacji deszczowej w miejscowościach wiejskich gminy,
- Prace remontowe i rewitalizacyjne na linii kolejowej Wolsztyn – Grodzisk Wlkp. – Poznań
- Budowa wielkoobszarowych obiektów handlowych, sportowo-rekreacyjnych i przemysłowych

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach, w zachodniej części gminy szereg stanowisk zlokalizowano na terenie leśnym. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować. Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych, w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających

inwestycję badań wykopaliskowych lub prowadzenie nadzoru archeologicznego w trakcie trwania prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk. W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków

WYKAZ STANOWISK WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Obszar AZP	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze
1	55-20	Albertowsko	18	24
2	55-21	Kąkolewo	13	1
3	55-21	Kąkolewo	14	2
4	55-21	Kąkolewo	15	3
5	55-21	Kąkolewo	16	4
6	55-21	Kąkolewo	17	5
7	55-21	Kąkolewo	18	6
8	55-21	Kąkolewo	19	7
9	55-21	Kąkolewo	20	8
10	55-21	Kąkolewo	21	9
11	55-21	Kąkolewo	22	10
12	55-21	Kąkolewo	23	11
13	55-21	Kąkolewo	24	12
14	55-21	Kąkolewo	25	13
15	55-21	Kąkolewo	26	14
16	55-21	Kąkolewo	27	15
17	55-21	Kąkolewo	28	16
18	55-21	Kąkolewo	29	17
19	55-21	Kąkolewo	30	18
20	55-21	Kąkolewo	31	19
21	55-21	Kąkolewo	32	20
22	55-21	Kąkolewo	33	21

23	55-21	Albertowsko	1	22
24	55-21	Albertowsko	2	23
25	55-21	Albertowsko	3	24
26	55-21	Albertowsko	5	25
27	55-21	Albertowsko	6	26
28	55-21	Albertowsko	7	27
29	55-21	Albertowsko	8	28
30	55-21	Albertowsko	9	29
31	55-21	Albertowsko	10	30
32	55-21	Albertowsko	11	31
33	55-21	Albertowsko	12	32
34	55-21	Albertowsko	13	33
35	55-21	Albertowsko	14	34
36	55-21	Albertowsko	15	35
37	55-21	Albertowsko	16	36
38	55-21	Albertowsko	17	37
39	55-21	Albertowsko	1	38
40	55-21	Albertowsko	2	39
41	55-21	Albertowsko	3	40
42	55-21	Albertowsko	4	41
43	55-21	Sworzyce	1	45
44	55-21	Sworzyce	2	46
45	55-21	Sworzyce	3	47
46	55-21	Sworzyce	4	48
47	55-21	Sworzyce	5	49
48	55-21	Sworzyce	6	50
49	55-21	Sworzyce	7	51
50	55-21	Sworzyce	8	52
51	55-21	Sworzyce	9	53
52	55-21	Sworzyce	10	54
53	55-21	Sworzyce	11	55
54	55-21	Sworzyce	12	56
55	55-21	Sworzyce	13	57
56	55-21	Sworzyce	14	58
57	55-21	Sworzyce	15	59
58	55-21	Sworzyce	16	60
59	55-21	Sworzyce	17	61
60	55-21	Sworzyce	18	62
61	55-21	Sworzyce	19	63
62	55-21	Sworzyce	20	64
63	55-21	Biała Wieś	1	65
64	55-22	Kurowo	1	95
65	55-22	Kurowo	2	96
66	55-22	Kurowo	3	97
67	55-22	Kurowo	4	98
68	55-22	Kurowo	5	99
69	55-22	Kurowo	6	100
70	55-22	Kurowo	7	101
71	55-22	Kurowo	8	102
72	55-22	Kurowo	9	103

73	55-22	Kurowo	10	104
74	55-22	Kurowo	11	105
75	55-22	Kurowo	12	106
76	55-22	Kurowo	13	107
77	55-22	Kurowo	14	108
78	55-22	Kurowo	15	109
79	55-22	Grąblewo	1	110
80	55-22	Grąblewo	2	111
81	55-22	Grąblewo	3	112
82	55-22	Grąblewo	4	113
83	55-22	Grąblewo	5	114
84	55-22	Grąblewo	6	115
85	55-22	Grąblewo	7	116
86	55-22	Grąblewo	8	117
87	55-22	Grąblewo	9	118
88	55-22	Grąblewo	10	119
89	55-22	Grąblewo	11	120
90	55-22	Grąblewo	12	121
91	55-22	Grąblewo	13	122
92	55-22	Stocin	1	123
93	55-22	Stocin	2	124
94	55-22	Stocin	3	125
95	55-22	Stocin	4	126
96	55-22	Stocin	5	127
97	55-22	Stocin	6	128
98	55-22	Stocin	7	129
99	55-22	Stocin	8	130
100	55-22	Stocin	9	131
101	55-23	Woźniki	1	85
102	55-23	Woźniki	2	86
103	55-23	Woźniki	3	87
104	55-23	Woźniki	4	88
105	55-23	Woźniki	5	89
106	55-23	Woźniki	6	90
107	55-23	Woźniki	7	91
108	55-23	Snowidowo	3	92
109	55-23	Snowidowo	4	93
110	56-21	Kąkolewo	4	33
111	56-21	Kąkolewo	5	34
112	56-21	Kąkolewo	6	35
113	56-21	Kąkolewo	7	36
114	56-21	Kąkolewo	8	37
115	56-21	Czarna Wieś	1	38
116	56-21	Czarna Wieś	2	39
117	56-21	Czarna Wieś	3	40
118	56-21	Czarna Wieś	4	41
119	56-21	Czarna Wieś	5	42
120	56-21	Czarna Wieś	6	43
121	56-21	Czarna Wieś	7	44
122	56-21	Czarna Wieś	8	45

123	56-21	Czarna Wieś	9	46
124	56-21	Czarna Wieś	10	47
125	56-21	Czarna Wieś	11	48
126	56-21	Czarna Wieś	12	49
127	56-21	Czarna Wieś	13	50
128	56-21	Czarna Wieś	14	51
129	56-21	Czarna Wieś	15	52
130	56-21	Kąkolewo	9	53
131	56-21	Czarna Wieś	16	54
132	56-21	Czarna Wieś	17	55
133	56-21	Czarna Wieś	18	56
134	56-21	Czarna Wieś	19	57
135	56-21	Czarna Wieś	20	58
136	56-21	Czarna Wieś	21	59
137	56-21	Kąkolewo	12	60
138	56-21	Czarna Wieś	22	61
139	56-21	Kąkolewo	10	74
140	56-21	Kąkolewo	11	75
141	56-22	Grąblewo	17	1
142	56-22	Grąblewo	18	2
143	56-22	Grąblewo	19	3
144	56-22	Grąblewo	20	4
145	56-22	Grodzisk Wlkp.	1	5
146	56-22	Grodzisk Wlkp.	2	6
147	56-22	Grodzisk Wlkp.	3	7
148	56-22	Grodzisk Wlkp.	4	8
149	56-22	Zdrój	1	9
150	56-22	Zdrój	2	10
151	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	1	11
152	56-22	Młyniewo (Chrustowo)	1	12
153	56-22	Grodzisk Wlkp.	17	13
154	56-22	Grodzisk Wlkp.	32	14
155	56-22	Grodzisk Wlkp.	33	15
156	56-22	Grodzisk Wlkp.	34	16
157	56-22	Grodzisk Wlkp.	35	17
158	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	5	18
159	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	2	19
160	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	3	20
161	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	4	21
162	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	6	22
163	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	7	23

164	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	8	24
165	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	13	25
166	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	9	26
167	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	10	27
168	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	11	28
169	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	14	29
170	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	12	30
171	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	15	31
172	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	30	32
173	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	31	33
174	56-22	Grodzisk Wlkp.	31	34
175	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	9	35
176	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	13	36
177	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	8	37
178	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	12	38
179	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	7	39
180	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	3	40
181	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	6	41
182	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	5	42
183	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	4	43
184	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	11	44
185	56-22	Grodzisk Wlkp. - Chrustowo	21	45
186	56-22	Grodzisk Wlkp. - Chrustowo	22	46
187	56-22	Grodzisk Wlkp. - Chrustowo	23	47
188	56-22	Grodzisk Wlkp. - Chrustowo	24	48

189	56-22	Grodzisk Wlkp. - Chrustowo	25	49
190	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	12	50
191	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	13	51
192	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	14	52
193	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	15	53
194	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	16	54
195	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	18	55
196	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	19	56
197	56-22	Grodzisk Wlkp.	20	57
198	56-22	Grodzisk Wlkp.	8	58
199	56-22	Grodzisk Wlkp.	7	59
200	56-22	Grodzisk Wlkp.	9	60
201	56-22	Grodzisk Wlkp.	28	61
202	56-22	Grodzisk Wlkp.	27	62
203	56-22	Grodzisk Wlkp.	26	63
204	56-22	Grodzisk Wlkp.	6	64
205	56-22	Grodzisk Wlkp.	5	65
206	56-22	Grodzisk Wlkp.	10	66
207	56-22	Grodzisk Wlkp.	11	67
208	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	48	68
209	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	49	69
210	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	50	70
211	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	51	71
212	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	52	72
213	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	53	73
214	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	54	74
215	56-22	Zdrój	3	75
216	56-22	Zdrój	4	76
217	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	55	77
218	56-22	Zdrój	5	78
219	56-22	Zdrój	6	79
220	56-22	Kobylniki	1	80
221	56-22	Kobylniki	2	81
222	56-22	Kobylniki	3	82

223	56-22	Kobylniki	4	83
224	56-22	Kobylniki	5	84
225	56-22	Kobylniki	6	85
226	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	59	86
227	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	60	87
228	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	61	88
229	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	62	89
230	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	63	90
231	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	64	91
232	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	65	92
233	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	66	93
234	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	67	94
235	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	68	95
236	56-22	Młyniewo	2	96
237	56-22	Młyniewo	3	97
238	56-22	Młyniewo	4	98
239	56-22	Młyniewo	5	99
240	56-22	Młyniewo	6	100
241	56-22	Młyniewo	7	101
242	56-22	Młyniewo	8	102
243	56-22	Młyniewo	9	103
244	56-22	Młyniewo	10	104
245	56-22	Młyniewo	11	105
246	56-22	Młyniewo	12	106
247	56-22	Młyniewo	13	107
248	56-22	Młyniewo	14	108
249	56-22	Młyniewo	15	109
250	56-22	Młyniewo	16	110
251	56-22	Młyniewo	17	111
252	56-22	Młyniewo	18	112
253	56-22	Młyniewo	19	113
254	56-22	Młyniewo	20	114
255	56-22	Młyniewo	21	115
256	56-22	Ujazd	11	116
257	56-22	Ujazd	12	117
258	56-22	Młyniewo	22	118
259	56-22	Młyniewo	23	119
260	56-22	Młyniewo	24	120
261	56-22	Młyniewo	25	121
262	56-22	Młyniewo	26	122

263	56-22	Grodzisk Wlkp.	71	123
264	56-22	Grodzisk Wlkp.	72	124
265	56-22	Grąblewo	23	125
266	56-22	Grąblewo	24	126
267	56-22	Grąblewo	25	127
268	56-22	Grąblewo	26	128
269	56-22	Grąblewo	27	129
270	56-22	Grąblewo	28	130
271	56-22	Grąblewo	29	131
272	56-22	Grąblewo	30	132
273	56-22	Grąblewo	31	133
274	56-22	Grąblewo	32	134
275	56-22	Grodzisk Wlkp. - Ptaszkowo	81	135
276	56-22	Grodzisk Wlkp.	73	136
277	56-22	Grodzisk Wlkp.	74	137
278	56-22	Grodzisk Wlkp.	75	138
279	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	36	139
280	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	37	140
281	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	38	141
282	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	39	142
283	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	40	143
284	56-22	Grodzisk Wlkp.	76	144
285	56-22	Grodzisk Wlkp.	77	145
286	56-22	Grąblewo	39	146
287	56-22	Grąblewo	33	147
288	56-22	Grąblewo	34	148
289	56-22	Grąblewo	35	149
290	56-22	Grąblewo	36	150
291	56-22	Grąblewo	37	151
292	56-22	Grąblewo	38	152
293	56-22	Grąblewo	40	153
294	56-22	Grąblewo	41	154
295	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	41	155
296	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	42	156
297	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	43	157
298	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	44	158
299	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	45	159
300	56-22	Grodzisk Wlkp. - Grąblewo	46	160

301	56-22	Grodzisk Wlkp. - Słocin	47	161
302	56-22	Grodzisk Wlkp.	78	162
303	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	56	163
304	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	57	164
305	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	58	165
306	56-22	Grodzisk Wlkp.	79	166
307	56-22	Grodzisk Wlkp.	80	167
308	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	69	168
309	56-22	Grodzisk Wlkp. - Kobylniki	70	169
310	56-22	Grodzisk Wlkp. - Zdrój	10	170
311	56-23	Woźniki	8	1
312	56-23	Woźniki	2	2
313	56-23	Woźniki	9	3
314	56-23	Ptaszkowo	4	28
315	56-23	Ptaszkowo	2	29
316	56-23	Ptaszkowo	3	30
317	56-23	Borzysław	14	31
318	56-23	Borzysław	15	32
319	56-23	Borzysław	16	33
320	56-23	Borzysław	17	34
321	56-23	Borzysław	18	35
322	56-23	Borzysław	19	36
323	56-23	Ptaszkowo	1	46
324	56-23	Ptaszkowo	5	47
325	56-23	Ptaszkowo	6	48
326	56-23	Ptaszkowo	7	49
327	56-23	Ptaszkowo	8	50
328	56-23	Ptaszkowo	9	51
329	56-23	Ptaszkowo	10	52
330	56-23	Ptaszkowo	11	53
331	56-23	Ptaszkowo	12	54
332	56-23	Ptaszkowo	13	55
333	56-23	Ptaszkowo	14	56
334	56-23	Ptaszkowo	15	57
335	56-23	Ptaszkowo	16	58
336	56-23	Ptaszkowo	17	59
337	56-23	Ptaszkowo	18	60
338	56-23	Ptaszkowo	19	61
339	56-23	Ptaszkowo	20	62
340	56-23	Ptaszkowo	21	63
341	56-23	Ptaszkowo	22	64
342	56-23	Ptaszkowo	23	65
343	56-23	Ptaszkowo	24	66

344	56-23	Ptaszkowo	25	67
345	56-23	Ptaszkowo	26	68
346	56-23	Ptaszkowo	27	69
347	56-23	Ptaszkowo	28	70
348	56-23	Ptaszkowo	29	71
349	56-23	Ptaszkowo	30	72
350	56-23	Borzysław	20	73
351	56-23	Borzysław	21	74
352	56-23	Borzysław	22	75
353	56-23	Borzysław	23	76
354	56-23	Borzysław	24	77
355	56-23	Ptaszkowo	31	78
356	56-23	Ptaszkowo	32	79
357	56-23	Ptaszkowo	33	80
358	56-23	Ptaszkowo	34	81
359	56-23	Ptaszkowo	35	82
360	56-23	Ptaszkowo	36	83
361	56-23	Ptaszkowo	37	84
362	56-23	Ptaszkowo	38	85
363	56-23	Ptaszkowo	39	86
364	56-23	Ptaszkowo	40	87
365	56-23	Ptaszkowo	41	88
366	56-23	Ptaszkowo	42	89
367	56-23	Ptaszkowo	43	90
368	56-23	Ptaszkowo	44	91
369	56-23	Ptaszkowo	45	92
370	56-23	Ptaszkowo	46	93
371	56-23	Ptaszkowo	47	94
372	56-23	Ptaszkowo	48	95
373	56-23	Ptaszkowo	49	96
374	56-23	Ptaszkowo	50	97
375	56-23	Ptaszkowo	51	98
376	56-23	Ptaszkowo	52	99
377	56-23	Ptaszkowo	53	100
378	56-23	Ptaszkowo	54	101
379	56-23	Ptaszkowo	55	102
380	56-23	Ptaszkowo	56	103
381	56-23	Ptaszkowo	57	104
382	56-23	Ptaszkowo	58	105
383	56-23	Ptaszkowo	59	106
384	56-23	Grąblewo	17	107
385	56-23	Grąblewo	18	108
386	56-23	Grąblewo	19	109
387	56-23	Grąblewo	20	110
388	56-23	Grąblewo	21	111
389	56-23	Snowidowo	5	112
390	56-23	Snowidowo	6	113
391	56-23	Snowidowo	7	114
392	56-23	Snowidowo	8	115
393	56-23	Woźniki	11	116

394	56-23	Woźniki	12	117
395	56-23	Woźniki	10	118
396	56-23	Woźniki	60	147
397	56-23	Woźniki	61	148
398	56-23	Woźniki	62	149
399	56-23	Woźniki	63	150
400	56-23	Snowidowo	9	169
401	56-23	Grąblewo	22	170
402	56-23	Snowidowo	10	171
403	57-23	Ujazd	1	1
404	57-23	Ujazd	9	2
405	57-23	Ujazd	8	3
406	57-23	Ujazd	10	4
407	57-23	Ujazd	2	5
408	57-23	Ujazd	3	6
409	57-23	Ujazd	4	7
410	57-23	Borzysław	1	8
411	57-23	Borzysław	2	9
412	57-23	Borzysław	3	10
413	57-23	Borzysław	4	11
414	57-23	Borzysław	5	12
415	57-23	Borzysław	6	13

6.7 KRAJOBRAZ KULTUROWY

Do rejestru zabytkowych parków wpisano dwa obiekty parkowe, a dwa inne posiadają tylko dokumentację ewidencyjną.

- Grodzisk Wlkp. 6,54 ha, krajobrazowy II połowa XVIII w. przekształcenie w latach 20-tych XX w
- Ptaszkowo 4,32 ha, krajobrazowy Koniec XIX w. i pocz. XX w. przekształcenie 1966/68 r.

Parki zabytkowe są cennym elementem krajobrazu w rolniczej gminie, są jednak zwykle zaniedbane, zdewastowane, pozbawione ogrodzenia i dawnego układu dróg. Dowolne i przypadkowe sadzenie drzew oraz niewłaściwa pielęgnacja bywają niezgodne z kompozycją parku i doborem gatunkowym drzew. Uchwałą Nr IX/52/91 i Nr IX/53/91 RMiG w Grodzisku Wlkp. z dnia 05.11.1991 r. uznano tereny zadrzewione w miejscowości Lulin oraz Lasówki za parki wiejskie podlegające ochronie. Park wiejski w Lulinie o powierzchni 1,60 ha stanowi dawny park-ogród z pocz. XX w. Park wiejski w Lasówkach o powierzchni 10,14 ha jest pobrzeżną częścią ponad 100 – letniego lasu o zadrzewieniu gatunkami występującymi zazwyczaj w parkach.

Na terenie gminy znajduje się szereg cmentarzy ewangelickich, wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, niestety ich stan zachowania jest bardzo zły.

6.8 ZASOBY MUZEALNE

Na terenie gminy działa Muzeum Ziemi Grodziskiej. Historia placówki sięga 1937 roku. Wówczas to za sprawą ówczesnego burmistrza miasta dr Romana Mazurkiewicza, Rada Miejska postanowiła powołać do życia Muzeum Miejskie w Grodzisku. Organizatorem Muzeum został sekretarz miejski, znany działacz „Sokoła” Stanisław Koliński. Na siedzibę powstałego Muzeum przeznaczono dwie sale w miejskim ratuszu. Od maja 1992 roku siedzibą Muzeum jest pałac przy ulicy 27 Stycznia.

Muzealna Izba Pamięci i Tradycji jest instytucją funkcjonującą w strukturach Centrum Kultury Rondo w Grodzisku Wielkopolskim, finansowaną ze środków miejskich. Izba oprócz swojej statutowej działalności prowadzi prężną działalność wydawniczą współtworząc z Towarzystwem Miłośników Ziemi Grodziskiej, Urzędem Miejskim oraz Starostwem Powiatowym w Grodzisku Wielkopolskim. W 1996 Roku Muzeum Ziemi Grodziskiej wspólnie z Towarzystwem Miłośników Ziemi Grodziskiej rozpoczęło największą swoją dotychczasową inicjatywę namalowania „Panoramy Obrony Grodziska z 1848 roku”. W 1997 roku oddano tzw. „Małą Panoramę”, natomiast w kwietniu 1998 roku - na 150 lecie Wiosny Ludów - otwarto właściwą Panoramę o wymiarach 12 m długości i 3 m wysokości. Obraz przedstawia obronę miasta w dniu 28 kwietnia 1848 roku podczas wydarzeń wielkopolskiej Wiosny Ludów. Duża „Panorama” jest na stałe prezentowana w siedzibie Muzeum Ziemi Grodziskiej. Obok Panoramy na uwagę zwraca ekspozycja plenerowa Muzeum znajdująca się przy siedzibie. Znajdują się w niej unikalne obecnie eksponaty militarne oraz rolnicze. Jest wśród nich czołg pływający PT- 76 i transporter morski Topaz 2AP. Ponadto znajdują się cztery najróżniejsze armaty z okresu 1944-1950. W trzech prezentowanych salach znajdują się fragmenty działów archeologicznych, etnograficznych, piwowskich oraz militarnych. Uwagę zwraca bogata kolekcja mundurów z lat 1914 - 1950. Jest wśród nich mundur żołnierza polskiego z armii gen. Józefa Hallera. W sposób szczególny prezentowana jest ekspozycja poświęcona dziejom miejscowego Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grodzisku oraz tradycji rzemieślniczej w mieście, ze szczególnym uwzględnieniem cechu piwowskiego działającego prężnie przez kilka stuleci na ziemi grodziskiej. Ponadto licznie prezentowana jest kolekcja kufli do piwa z najróżniejszych

stron świata. (Muzeum posiada także salę wystaw czasowych, w której są organizowane liczne ekspozycje tymczasowe, poświęcone min. aktualnym rocznicą i wydarzeniom historycznym, a także jest przestrzenią do prezentowania zbiorów, zainteresowań, rękodzieła, a także prac plastycznych wielu okolicznych kolekcjonerów, artystów, i regionalistów.

6.9 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Na uwagę zasługuje pierwsza zachowana pieczęć miejska. Dokument pochodzący z 1438 roku, do którego została przywieszona pieczęć informuje, że Niemierza dziedzic z Grodziska i rada miejska tegoż miasta zaświadcza wobec rady miasta Torunia, że Michał "Kolosko" nie żywi pretensji i nie będzie się mścił za zatrzymanie go w Toruniu (pieczęć i dokument znajdują się w Archiwum Państwowym w Toruniu).

Przed ratuszem znajduje się tzw. studzienka Bernarda z Wąbrzeźna (zwana popularnie pompą) z której dawniej - za pomocą żurawia - korzystały browary grodziskie. W drugiej połowie XIX wieku otrzymała stylową drewnianą obudowę (odrestaurowaną w 1995 roku), która stała się nieoficjalnym symbolem miasta.

Na terenie gminy kultywuje się również pamięć o historycznych postaciach związanych z regionem (np. Bernardem z Wąbrzeźna czy Michałem Drzymałą).

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy Grodzisk Wielkopolski.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie Gminy w ciągu ważnych szlaków komunikacyjnych • Dobra drogowa i kolejowa dostępność gminy • Dobrze rozwinięta sieć dróg, w tym obwodnica Grodziska Wielkopolskiego • Siedziba gminy jest siedzibą powiatu, co wiąże się z dobrą dostępnością urzędów, sądów itp. • Bogata historia terenów gminy • Obecność znanych postaci historycznych związanych z terenami gminy • Zabytkowy układ urbanistyczny Grodziska Wielkopolskiego • Zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci założeń dworsko-parkowych • Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego wielu obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych • Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Niepełne wykorzystanie walorów turystycznych Gminy • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych

<p>oraz obiektów użyteczności publicznej</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych – pieszych i rowerowych • Dobre warunki dla rozwoju agroturystyki oraz rekreacji • Bliskość Poznania • Korzystna lokalizacja siedziby Gminy, w centrum obszaru Gminy • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych • Uczestnictwo Gminy w działaniach lokalnych organizacji turystycznych i lokalnej grupy działania • Rozwinięta baza noclegowa 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewielka ilość działań dotyczących rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół • Dysproporcja pomiędzy miastem a terenami wiejskimi Gminy
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) • Korzystanie ze wsparcia struktur 	<ul style="list-style-type: none"> • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach ruralistycznych oraz urbanistycznych, związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Brak komunikacji na linii właściciele – władze samorządowe • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów

<p>takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Rewitalizacja linii kolejowej Kościan-Grodzisk Wielkopolski	<ul style="list-style-type: none"> • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Niekorzystny wpływ nowych, wielkomiejskich elementów osadniczych na zabudowę • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu
--	---

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W związku z faktem, iż niniejszy dokument stanowi aktualizację poprzednich perspektyw obowiązywania programu opieki nad zabytkami (lata 2015-2019 oraz 2020-2023), należy zwrócić uwagę, że Gmina od lat przeznacza środki budżetowe na usystematyzowane działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Należy jednak zwrócić uwagę, że nie wszystkie planowane cele udało się zrealizować w związku z brakiem wystarczających funduszy.

Na terenie miasta funkcjonują trzy szlaki miejskie: jeden przeznaczony dla rodzin, prowadzący szlakiem grodziskich zabytków, drugi dla dzieci, gdzie mogą zbierać pieczątki tworzące hasło, po odgadnięciu, którego otrzymują medal i pamiątkowy dyplom, a trzeci prowadzi przez Grodzisk Wielkopolski szlakiem znanych i zasłużonych mieszkańców „Ocalić od Zapomnienia”. W powstałym przy ul.

Przemysłowej GCI dostępne są foldery tematyczne o gminie – bezpłatne oraz gadżety, mapy szlaków. W GCI można także uzyskać informacje dotyczące wydarzeń kulturalnych, społecznych i sportowych odbywających się każdego roku w naszej gminie oraz umówić przewodnika, który oprowadzi wycieczkę po mieście, parku i do Muzealnej Izby Tradycji Ziemi Grodziskiej oraz Centrum Ekologiczno – Edukacyjnym z wiatrakiem koźlakiem – zabytek i młynem wodnym oraz fontanną solankową. Powstała także możliwość zorganizowania wycieczki do Browaru w Grodzisku Wielkopolskim po wcześniejszym uzgodnieniu z właścicielem obiektu.

PRIORYTET I – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy I.1 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, w tym przy układzie urbanistycznym Grodziska Wlkp.,
2. Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, obiektów architektury, cmentarzy itp.,
3. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji i realizacji zadań związanych z ochroną zabytków zlokalizowanych na terenie gminy,
4. Przeznaczanie środków budżetowych na działania inwestycyjne przy obiektach będących w administracji Gminy – bieżąca konserwacja. W perspektywie na lata 2025-2028 przewiduje się dostosowanie obiektów zabytkowych do funkcji turystycznej poprzez odpowiednie oznakowanie oraz umieszczenie tablic informacyjnych. Prace te w najbliższym czasie planowane są przy gimnazjum przy ul. 3 Maja 5 w Grodzisku Wielkopolskim.
5. Działania ze wsparciem środków zewnętrznych – m.in. remont studni bł. Ojca Bernarda oraz wiatraka-koźlaka Tomasz – szczegóły poniżej.

Cel szczegółowy I.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych i lokalizacji GPS i kodów QR,

2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne Gminy,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych.

Cel szczegółowy I.3 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi,
2. Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy,
3. Realizacja zasad ochrony konserwatorskiej w odniesieniu do historycznego układu urbanistycznego,
4. Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w porozumieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.
5. Aktualizacje Gminnego Planu Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych (ostatnia - 2015 rok)

Cel szczegółowy I.4 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),
2. Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy I.5 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
2. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego,
3. Wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET II – ROZWOJ TURYSTYKI W GMINIE W OPARCIU O BOGACTWO
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

**Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach
dziedzictwa kulturowego**

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne,
3. Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy,
4. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym,
5. Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu lokalne wartości historyczne,
6. Postawienie na innowacyjność projektów w celu wyróżnienia się spośród miast konkurencyjnych.

**Cel szczegółowy II.2 Wykorzystanie Internetu i multimediów w celu nowoczesnej
promocji walorów zabytkowych**

Działania:

1. Dbanie o aktualizację miejskiej strony www,
2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,
3. Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym,
4. Opracowanie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego,
5. Kontynuacja komunikacji internetowej poprzez korzystanie z serwisów Facebook, YouTube i innych form interakcji.

**Cel szczegółowy II.3 Wzrost popularności Grodziska Wielkopolskiego wśród
turystów**

Działania

1. Stworzenie pełnowartościowych wersji językowych serwisów gminnych poświęconych najcenniejszym zabytkom (angielski, rosyjski, niemiecki),
2. Umieszczenie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach,

3. Opracowanie koncepcji promocji gminy, jako miejsca idealnego dla turysty jednodniowego i weekendowego,
4. Wykorzystanie bliskości Poznania, jako potencjalnej bazy turystów,
5. Kontynuacja działalności Gminnego Centrum Informacji Turystycznej.

Cel szczegółowy II.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym

Działania:

1. Walory zabytkowe i kulturowe jednym z podstawowych elementów promocji gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach,
2. Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.,
3. Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi.

Cel szczegółowy II.5 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych

Działania:

1. Przystosowanie obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnością,
2. Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym,
3. Przeprowadzanie działań w zakresie przeciwdziałania wykluczenia osób niepełnosprawnych.

W związku z trudnością dokładnego oszacowania możliwości finansowych gminy w poszczególnych latach ze względu na spadek dochodów spowodowany sytuacją epidemiczną i związaną z tym koniecznością poszukiwania dodatkowych źródeł zewnętrznych w pierwszych latach obowiązywania poprzedniej perspektywy programu (2020-2023) gmina planuje kontynuować działania mające na celu wykorzystanie zabytków w celach promocyjnych i edukacyjnych. Zaangażowanie inwestycyjne w miarę poprawy sytuacji finansowej będzie wzrastało.

Najważniejszymi działaniami inwestycyjnymi przewidzianymi na nadchodzące 4 lata będą:

- 1) „ Remont studni ojca Bernarda w Grodzisku Wielkopolskim”

Studnia ojca Bernarda z Wąbrzeźna zlokalizowana jest w Grodzisku Wielkopolskim na Starym Rynku. Średniowieczna studnia w ozdobnej zabudowie z II połowy XIX wieku w chwili obecnej wskazuje liczne ubytki i korozje elementów drewnianych. Jej

zewnątrzny wystrój wymaga przeprowadzenia pilnego remontu. W ramach prac planuje się remont spękanych cokołów z cegły klinkierowej, wymianę zniszczonych elementów drewnianych konstrukcyjnych i dekoracyjnych, remont pokrycia dachu, oczyszczenie i zabezpieczenie konstrukcji stalowych studni, konserwację i renowację zewnętrznego wystroju studni. Zadanie ma znaczenie historyczne dla miasta, które związane jest z historią ojca Bernarda wobec, którego toczy się proces beatyfikacyjny w Watykanie.

2) "Remont i konserwacja zabytkowego wiatraka „Tomasz” typu koźlak w Grodzisku Wielkopolski". Projektowany remonto obiektu dotyczy obiektu – drewnianego wiatraka typu Koźlak „TOMASZ”, który w przeszłości pełnił rolę usługową polegającą na przemiale zboża natomiast obecnie stanowi wartość muzealną. Jest to obiekt posiadający trzy poziomy – poziom pierwszy zwany magazynem służy do przechowywania niezbędnego sprzętu, poziom drugi – przeznaczony na składowanie gotowego produktu, natomiast na poziomie trzecim odbywało się mielenie ziarna.

3) "Remont Trybuny Stadionowej"

Budowa zabytkowej trybuny rozpoczęła się z inicjatywy Generała Kazimierza Sosnkowskiego. Powstała wspólnym wysiłkiem lokalnej społeczności. Trybunę otwarto 11 listopada 1925 roku. Remont Trybuny Stadionowej polegać będzie na zmianie układu funkcjonalnego pomieszczeń w części parteru, remont dachu, wymiana deskowania, elewacji trybuny, wymiana podłogi trybuny i siedzisk.

Na bieżąco w każdym roku budżetowym gmina przeznaczają środki na działania związane z lokalną kulturą, zarówno poprzez działalność szkół, bibliotek, ośrodków kultury, jak i organizację imprez bazujących na miejscowym dziedzictwie kulturowym.

W związku z faktem posiadania przez gminę Planu Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych (opracowany w 2015 roku) w ciągu obowiązywania niniejszego programu przewiduje się regularne aktualizacje Planu.

Już od roku 2024 przeznaczane będą środki w budżecie gminy na dotacje związane z remontami obiektów zabytkowych. Szczegóły zawarte będą w uchwale przyjmowanej przez Radę Miejską (Nr XIII/72/2015 z dnia 29 listopada 2015). W ramach środków własnych gmina przeprowadzać będzie analizę zagospodarowania przestrzennego podczas aktualizacji dokumentów strategicznych, takich jak np.

miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na zachowanie zabytkowego układu urbanistycznego Grodziska Wielkopolskiego.

W miarę pojawiających się możliwości dofinansowania gmina planuje korzystać z pojawiających się funduszy unijnych. Dzięki tym środkom możliwe będzie np. dostosowywanie obiektów dla osób niepełnosprawnych, a także wprowadzenie innowacyjnych form turystyki.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grodzisk Wielkopolski powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Grodzisk Wielkopolski zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Miejskiego w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),

- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Miejskiej. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na <http://poznan.wuoz.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GRODZISK WIELKOPOLSKI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Grodzisk Wielkopolski jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Grodzisk Wielkopolski, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Grodzisk Wielkopolski, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.